

Հայկական գիտահետազոտական հանգույց Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Ստեղծագործական համայնքներ
ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

**This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial
3.0 Unported (CC BY-NC 3.0) license.**

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format

Adapt — remix, transform, and build upon the material

371.1

4-24

1 MAR 2010

3.11.1
4-24

ԿՐԳԱՆԱԶԷ

ԳԻՒՂԱԿԱՆ ՈՒՍՈՒՑՉԻ ՁԱՅՆԸ

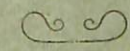
Թարգմ. Մ. Տ. ՇԻՈՏ

Капанадзе

„Голосъ Сельскаго учителя“

пер. М. Шводъ.

ԳՐԻՆԻՍ ԿՐԳ

Թ Ի Յ Լ Ի Ս
ԵՆԵՑՏՐԱԿՐԻ ՏՊԱՐԱՆ ՕՐ. Կ. ԱՂԱՆԵԱՆԻ, ՊՕԼԻՑ. 7
1907 (74)

33.1
1-24
370

2046-4a

ԿՐԳԱՆԱԶԻ

ԳԻՒՂԱԿԱՆ ՈՒՍՈՒՑՉԻ ՁԱՅՆԸ

Թարգմ. Մ. Տ. ՇԻՈՏ

56651

Капанадзе

„Голосъ Сельскаго учителя“

пер. М. Шводъ.

ԵՆԵՔՏՐԱԶԱՐԺ ՏՊԱՐԱՆ ՕՐ. Ն. ԱՂԱՆԵԱՆԻ, ՊՈԼԻԹԵԽՆԻԿԱՅԱ 7.

ԹԻՖԼԻՍ

74

17 MAY 2013

47-182

ԵՐԿՈՒ ԽՕՄՔ

(Թարգմանչից)

Ռուսաստանի ազատագրական շարժումը իւր բաղձախողմանի էլեէջներով ցնցեց հասարակական բոլոր խաւերը և մոլեղին թափով մղեց նրանց դէպի ներգործական կռիւ:

Նայ հասարակութիւնն էլ, Կովկասում և Ռուսաստանում, անմասն չմնաց այդ ընդհանուր հոսանքից և հասարակական-քաղաքական ասպարիզում երևան եկաւ իւր ինքնուրոյն դիրքով ու պահանջներով:

Նայ ուսուցչութիւնն էր միայն, որ շնորհիւ իրա անկազմ-անկերպարան վիճակի ու մանաւանդ մի համաուսուցչական միութեան բացակայութեան, անկարող հանդիսացաւ հրապարակի վրայ դնելու իւր էական պահանջները, իւր աննախանձելի դրութիւնը, իւր ներքին խոցերը և մի կերպ բարօքելու ինչպէս իրա, այդպէս և հայ դպրոցի աննորմալ, ողորմելի կեանքը:

1906 թ. էջմիածնում գումարւած Կենդրոնական ժողովը, դուցէ, կարողանար մի զգալի ծառայութիւն մատուցանել մեր դպրոցին ու ուսուցչութեանը,

եթէ նա պէտք եղած ուշադրութիւնը կենդրոնացնէր նրանց շուրջը: Բայց կենդրոնական ժողովը, զբժարողաբար, այդ բանը չարաւ: Նա փոխանակ մեր ցաւերը բուժող «ճարերի» մասին մտածելու սնափառ «ճառերի» ախտով վարակեց ու... Ինչպիսի մութ ճանապարհներով որ կաղմուէլ էր, ալգպէս էլ ցրեց և ժողովրդի քաղցր ակնկալութիւնները մնացին սոսկ երազներ:

Նրանից յետոյ կովկասահայ մամուլին էր վերապահուած արծարծել մեր այդ այժմէական հարցը. սակայն այստեղ էլ, բացի երբեմնակի սղատոնական արտայայտութիւններից դէպի ուսուցչութիւնն ու դպրոցը, մի լուրջ վերաբերմունք չտեսանք: Եւ ինչպէս կարող էր լուրջ վերաբերմունք տեղի ունենայ, երբ սունկի նման բուսնող հայ օրաթերթերն ու շաբաթաթերթերը խելառ յանդգնութեամբ զբաղւած էին և ներկայուծս էլ դեռ զբաղւում են՝ միմեանց հայրոյելով, ինսինուացիներով, մասնութիւններով և... իրենց դժբաղդ ընթերցողների մտքերն անբարոյականացնելով:

Էլ ո՞վ պէտք է մտածէր հայ ուսուցչի, հայ դրպրոցի մասին:

Հասարակութիւնը: Աւանդ, մեր ժողովուրդն էլ՝ մի կողմից բնութեան և բոնութեան արհաւիրքներին ենթակայ և միւս կողմից անթափանցելի ազդեալութեան մէջ խարխափելով, նա էլ աչքաթող է ա-

րել ժողովրդների նշմարիտ շառաչալիմութեան այդ աղպակները:

— Պետութիւնը, գուցէ մտածի ընթերցողը: Սակայն այժմ ժեռ քարն էլ դիտէ, որ բռնակալ կառավարութիւնների համար որքան ազէտ կրմնայ ժողովրդական լայն զանգւածը, այնքան էլ դո՞ և երջանիկ կզգան նրանք իրենց զիրքերում...

— Իսկ հողեորականութիւնը, որ այնքա՞ն յարմարութիւններ ունի զբաղւելու մեր այդ հիւանդօտ կողմով:

Է՛հ, այդ մասին մտածելն անգամ յանցանք կը լինէր մեր կողմից:

Արդ, մնում է, որ հայ ուսուցչութիւնն ինքը զիտակցի իւր շահերը և լուրջ կերպով մտածէ իւր անելիքների մասին:

Այդ տեսակէտից, սիրում եմ չուսայ, որ մի կարևոր ծառայութիւն կրմատուցանի հայ ուսուցչութեանը ներկայ դրքոյկը:

Ճեղինակը, պ. Կապանաձէն, այնպիսի կենդանի և նշգրիտ գոյներով է նկարադրում՝ զիւզական և առհասարակ ժողովրդական ուսուցիչների արդի վիճակը, որ կարգալով ներկայ դրքոյկը՝ մարդ չակամայից չիշում է նահատակ հայ ուսուցչի և ուսուցչուհու առօրեայ կեանքը իւր բոլոր դառնութիւններով, բոլոր արգահատելի կողմերով:

Եթէ պ. Կապանաձէն սոսկում է ոռւս ժողովրդական ուսուցչի, համեմատաբար, աւելի բար-

ւօք անտեսական կացութեան հանդէպ և յուսահատ շէշտով բացականչում է:

— «Ասացէ՛ք, ինչպէ՛ս չըլքւի այստեղ ուսուցիչը, ինչպէ՛ս չըբեղարի ամեն բանից, չըղրկւի բոլոր աշխոյժից և ընդունակութիւններից»:—

Ի՞նչ կասէր նա, եթէ իմօտոյ ծանօթ լինէր հայ գիւղական ուսուցչի՝ իսկապէս անտանելի վիճակի հետ:

Ի՞նչ կասէր նա, եթէ ուսումնասիրած լինէր այն դժոխային պայմանները, որոնց մէջ ստիպւած է գործել հայ գիւղական ուսուցիչը և մանաւանդ ուսուցչուհին:

Օրտկան 8—12 ժամ անընդհատ պարապելով կոպիտ, անտաշ, օտարախօս մանուկների հետ, հայ գիւղական դպրոց կոչւող մութ, խոնաւ, բոլոր չարմարութիւններից միանգամայն դուրկ, կիսախարխուլ ախոռի ապականւած մթնոլորտում, ենթակայ կիսավայրենի գիւղացու անհանդուրժելի արարքներին, սնւելով այնպիսի կերակրներով, որպիսին խողն անգամ կրհրաժարւէր լափել և իլրումն ամենայնի բաւականանալով տարեկան 100—300 բուբլի վարձատրութեամբ՝ այն էլ չաճախ լիովին չստանալով... Ահա՛ ձեզ կեանք:

Հայ ուսուցչի և ուսուցչուհու դառն վիճակը նա՛ միայն կրհասկանայ, ով դժբաղդութիւն է ունեցել հաշակելու այդ թունաւոր դառնութիւնը, ով երբ-

ևիցէ ուսուցչական պաշտօն է վարել հայ գիւղական դպրոցներում:

Տասնեակ տարիներից ի վեր ի՞մ սեփական կաշւի վրայ փորձած լինելով այդ բանը, ես եկել եմ այն վնասեցուցիչ եզրակացութեան, որ մեր մատաղ սերունդի կրթութեան գործը երբէք չէ կարող չառաջադիմել և ծառայել իրա իսկական կոչմանը, քանի դեռ գոյութիւն ունին այսօրւայ պայմանները, քանի դեռ լուրջ կերպով չի մտածւիլ այդ պայմանների հիմնական բարեփոխութեան մասին:

Մեր գիւղացիք ճիշտ նոյն աչքով են նայում իրենց նահատակ ուսուցչին, ինչպէս միջնադարեան աւատական իշխաններն էին նայում իրենց նորտերի վրա: Հայ ուսուցիչը պարտաւորւած է լինել հյու կամակատարը գիւղացի անգրագէտ աղայի բոլոր նրվաստացուցիչ կապրիզներին. նա ոչ այլ ինչ է, եթէ ոչ մի շարժական կամազուրկ իր, որին իւր կամքի ուղած կողմն է քշում համբակ զեղջուկը և տրտունջի, բողբոջի, պահանջի ոչ մի շշուկ չպէտք է լսի՝ լիովին իրաւազուրկ հայ ուսուցչի և սւսուցչուհու շրթներից, հակառակ դէպքում... հանապարհը բաց է!

Աւելի ևս տխուր գոյներով է ներկայանում մեզ մանաւանդ տանկահայ գաղթականների նոր գաղթավայրերում (Սև ծովի ափերում, Արիմում, Կուբանի նահանգում և այլն) պաշտօնավարող հայ գիւղական ուսուցչի պատկերը:

Ցաւալի է չիշէին անգամ, որ այդ ասպարիզում

ոչ-նւազ բացասական դեր են խաղում և հայ չեղափոխական կազմակերպութիւններից մի քանիսը, մանաւանդ դաշնակցականները, որոնք չաճախ գիւղական ուսումնարանը դարձնում են իրենց թայֆայական խելառութիւնների ասպարէզ ու այդպիսով գիտակցաբար հայ գիւղական ուսուցչին դնում առանց այն էլ վատթարագոյն պայմանների մէջ: Յաճախ գիւղական ուսուցիչը դարձնւում է այս կամ այն ենիւզերի կոմիտեայի կրաւորական գործակալը և մէջտեղ տուժում է ինքը կրթական գործը:

Այդ կարգի «չեղափոխականները» մոռանում են, որ դպրոցն ու մանկավարժութիւնը ունին իրենց առանձին վտեմ միսսիան և որ քաղաքական կազմակերպութիւնները իրաւունք չունին դպրոցական և մանկավարժական գործը դարձնել իրենց նեղլիկ, դրժուժ շահերի ու շահատակութիւնների ասպարէզ...

Մեր նորագոյն մամուլի էջերը չաճախ դարդարւում են այնպիսի առասպելական գոհարներով, որ մարդ մի բուպէ մնում է ամիբերան սպշած...

Այդ և նման տխուր երևոյթների վրայ երկար կանգ առնելը մեզ շատ հեռուն կրտանի, ուստի և ես բաւականանում եմ այդ թուուցիկ ակնարկներով և վերջացնում եմ իմ երկու խօսքն այն ակնկալութեամբ, թէ հայ ուսուցչութիւնն էլ վերջապէս կրտաթափելի խոր բնից, կը թափանցէ ժամանակակից դարի հողու խորին ծալքերը և ամեն միջոց ծեռք կառնէ դուրս գալու իրա արդի գրութիւնից:

Բարձրացնել հայ ուսուցչին ու հայ դպրոցը իւր ընկած վիճակից, կրթական գործը դնել նպատակաշարժար հիմունքների վրայ, դարկ տալ ժողովրդական լայն դանդաժի լուսաւորութեան գործին, — նշանակում է հիմնաւորապէս օգնել հայութեան սպաղայ շառաշխաղացութեանը:

Եւ դա մեզանից իւրաքանչիւրի նւիրական պարտականութիւններից մին պէտք է լինի:

Մ. Տ. ԾԻՈՏ.

1907 թ. Ապրիլ 30.
Թիֆլիս.

ՆԵՂԻՆԱԿԻ ՅԱՌԱՋԱԲԱՆԸ

Ներկայումս երբ մեծից սկսած մինչև փոքրը, առանց ազգի, դասակարգի և սեռի խտրութեան համարձակ յայտարարում են իրենց կեանքի բարեփոխութեան անհրաժեշտութիւնը՝ զիւղական ուսուցիչները, ժողովրդական բարօրութեան այդ աղբիւրները, լրուում են: Կարծես նրանք գոհ են իրենց վիճակից:

Այնինչ Ռուսաստանում ոչ ոք այնպէս ճշտած ու թշուառ չէ, ինչպէս զիւղական ուսուցիչը, բոլոր պետութիւնների ժողովրդական կրթութեան այդ պատաստողները:

Գիւղական ուսուցիչների վրայ դրւած են խիստ ծանր պարտականութիւններ, բայց շատ քիչ բան է արւում նրանց:

Տաժանելի աշխատանքի և ահազին պատասխանատուութեան հետ՝ իրաւազրկութիւն, ողորմելի, ամենանւազական վարձատրութիւն և կատարեալ անպահովութիւն, ինչպէս ներկայի այդպէս և մանաւանդ նրանց ապագայի վերաբերմամբ:

Նրանք բառի բուն նշանակութեամբ ստրուկներ

րըն են, եթէ կարելի է այդպէս ասել, մեր կրթական գործի, մեր դպրոցների:

Շատերը, նոյն իսկ ուսուցչութեան համար պատրաստւած, հէնց որ կարողանում են ձեռք բերել որևէ պաշտօն այլ ասպարիզում և եթէ չեն վախենում զինուորագրութիւնից՝ առանց երկար բարակ մտածելու, հրաժեշտ են տալիս ուսուցչական ասպարէզին, որովհետև ուսուցիչը ոչ ապագայ ունի և ոչ էլ որևէ դիրք:

Անհամեմատ աւելի ցածր բնոյթով այս կամ այն գործը, որ ոչ կրթութիւն է պահանջում մարդուց, ոչ աշխատանք և ոչ էլ բարոյական պատասխանատուութիւն, — աւելի լաւ է վարձատրւում քան զիւղական ուսուցչի («բարձր և պատւաւոր կոչումը»), որը պահանջում է որոշ պատրաստութիւն, կրթութեան, արւեստի և անձնփրութեան հետ նաև բարոյական ծանր պատասխանատուութիւն:

Սակայն այստեղ էլ, անտարակոյս, այդ երևոյթըն արդարացնում են նրանով, որ թէև ուրիշ աւելի համեստ գործեր բարձր են գնահատւում, բայց չէ՞ որ ուսուցիչն աւելի բարձր ոչ-նիւթական վարձատրութիւն է ստանում պետութեան և հասարակութեան աւած օգուտների գիտակցութեամբ:

Այդպէս դատելը շատ հեշտ է և զեղեցիկ:

Բայց, ախար, մեր դրութիւնն իսկապէս աննա-

խանձելի է և զա շատ տղեղ երևոյթ է մեր յառաջադիմութեան գործում...

Պարզ բան է, որ այսպէս թէ այնպէս անհրաժեշտ է բարւօքել մեր ուսուցիչների նիւթական վիճակը և որքան կարելի է շուտ:

Մեր ժողովրդական դպրոցների համար, ի հարկէ, նոյնքան հաճելի չպէտք է լինի այն ուսուցիչը, որ յարատև չի պաշտօնավարում, որքան և քաղցած ուսուցիչը:

Թէ առաջինը և թէ վերջինը վատ ուսուցիչներ են:

Գիւղական ուսուցիչի աշխատանքն ամեն տեղ էլ ծանր է, բայց հարիւրապատիկ աւելի ծանր է այն ուսուցիչին, որը օտարախօս դպրոցներում, ծայրերկրներում, բացի իւր ուղղակի նպատակներից դեռ պարտաւոր է պատւաստել մանուկների ուղեղին մէջ և պետական լեզուն:

Այդ ուսուցիչների տաժանելի աշխատանքի մասին գաղափար կազմած կրչինի նա՛ միայն, ով առիթ է ունեցել սովորեցնելու ուղղակի մանից պոկւած երեխաներին և ո՛չ նրանց, որոնք արդէն քիչ ու միչ սովորել են մի տեղ, կամ քաղաքներում ու աւաններում սպորդներին, որտեղ ինքը միջնորդար պարունակում է իւր մէջ կրթիչ տարրեր և կրթութիւն ձեռք բերել ցանկացողը բերանը բաց ու խուփ անելով էլ կարող է շատ թէ քիչ կրթւել...

1905 թ. փետրւարի 18-ի Բարձրագոյն հրովարակով բոլոր ուսւ քաղաքացիներին սրւած է վերին աստիճանի կարեւոր մի իրաւունք,—բարձր իշխանութեան հաղորդել իրենց «կարծիքներն ու խորհրդածութիւնները» պետական կեանքի բոլոր խրնդիւրների վերաբերմամբ: Նրովարտակում որևէ սահմանափակումն մտցրւած չէ, հետևաբար նա միատեսակ վերաբերում և պատկանում է թէ բարձրաստիճան պաշտօնեային, թէ հասարակ մահկանացուներին, թէ հարուստին և թէ աղքատին, թէ տղամարդուն և թէ կնոջը,—նրանցից իւրաքանչիւրը իրաւունք ունի ասելու կառավարութեանը այն, ինչ որ ինքը մտածում է գոյութիւն ունեցող պետական կարգերի մասին:

Քանի որ իւրաքանչիւր քաղաքացի առանձնապէս ունի այդ իրաւունքը, սպա անշուշտ նոյն իրաւունքը կունենան և ահազին թւով գիւղական ուսուցիչները, քանի որ նրանց կարծիքները, որպէս ամենից աւելի ժողովրդին ձօտիկ գտնուողների, աւելի մտածւած և աւելի էլ հիմնաւոր կրչինին:

Մենք բոլորս համարեա, գիւղական ուսուցիչներս և ուսուցչուհիներս, սպրում ենք գիւղացիութեան մէջ, որը կազմում է պետութեան իսկական պատւարը: Մենք ի ձօտոյ ծանօթ ենք նրա կեանքին, կարիքներին և պահանջներին, մենք բոլորս համարեա ծնւել-սնւել ենք նրա մէջ և ուսման ընթաց-

քուճն էլ չենք խզել նրա հետ մեր ներքին կապերն ու առնչութիւնը:

Շնորհիւ այդ հանգամանքի էլ, ահա, մեզանից իւրաքանչիւրը, ով փոքր ի շատէ հետևել է գեղջկական կեանքի ընթացքին, պէտք է դիտենայ, թէ ինչպիսի տեղական և ընդհանուր պայմանների ծնունդ է գիւղացութեան անվստահ վերաբերմունքը դէպի պետութիւնը և թէ ինչպիսի միջոցներով կարելի է վերացնել կամ դէթ մեղմացնել այդ երևոյթը:

1906 թ. Քութայիս.

«Կրթութիւնը հասարակաց բարօրութեան ամենահաստատուն, խարխիսն է»:

Վաշինգթօն.

Պետութեան գործերը մէջ ոչինչ այնքան բարձր, լուրջ և կարևոր չէ, որքան ժողովրդի լուսաւորութեան սուրբ գործը: Որքան խօսել-գրել է մինչև այսօր ժողովրդի լուսաւորութեան գործի յառաջադիմութեան համար, որքան լրագրական և այլ վեճեր են տեղի ունեցել:

Եւ ի՞նչ ենք արել իրապէս, ի՞նչ ունինք այսօր: Քիչ, շատ քիչ բան: Համարեա ոչինչ:

Այնինչ ո՞ւմ յայտնի չէ, որ մարդու տնտեսական բարեկեցութիւնը (մեր երջանկութեան այդ հիմնաքարը) բարգաւաճում է նրա մտաւոր զարգացման համեմատութեամբ. այստեղ էլ, ահա, առաջին ազդակն հանդիսանում է ժողովրդական դպրոցների ամենուրեք բացելն ու շատացնելը:

Քաղաքակրթւած երկրներում վաղուց արդէն ըմբռնել են ժողովրդական կրթութեան ազդեցութիւնը մարդկային յառաջադիմութեան բարեշրջման վրայ:

Մեր ինտելլիգենցիայի մի մասը մինչև այսօր էլ այնուամենայնիւ չի ուզում ըմբռնել այն, որ որքան

էլ և բարձրանայ մեր հասարակութեան «կուլտուրական» մասերի մտաւոր զարգացումը, սակայն էլի այն ժամանակ միայն կարելի կըլինի մեր երկիրն անւանել լուսաւորւած ու քաղաքակիրթ, երբ զրա հետ զուգնթացաբար բարձրանայ համապատասխան չափերով և ժողովրդի զարգացման մակերևոյթը:

Հակառակ դէպքուս զարգացած ինտելիգենցիան «կրդառնայ մի խղճալի օւաղիս» ամայի անապատում, մի օւաղիս, որ ոչնչանում է այդ անապատի ամայութեան մէջ: Այդ ինտելիգենցիայի բոլոր նախածեւնութիւններն ու ջանքերը՝ իրեն շրջապատելու քաղաքակիրթութեան ու րէֆորմների բարիքներով՝ կը մնան անպտուղ և անհետեւանք: Այդպիսի ինտելիգենցիայի գոյութիւնն անգամ նման կըլինէր այն քնքոյշ ծաղկին, որը կարող է ցրտահար լինել կամ թառամել այնպիսի չնչին մի պատճառից, որպիսին է լուսամտաւորի ապակու ջարդւելը:

Դրա ակնյայտ ապացոյցները վխտում են մեր շուրջն ամեն օր:

Վերջին քսան տարիների ընթացքում թէ մեղանում—Կովկասում—և թէ կենդրոնական Ռուսաստանում անազին փորձեր են եղել Լրոպտական կեանքը մեր մէջ պատուաստելու համար:

Թէև զրա անյաջողութիւնը կախւած է եղել, որոշ չափով, չիշեալ կեանքի կերպերի թերութիւններէից, սակայն ամենամեծ պատճառը արդիւնք է մեր հասարակական և ժողովրդական զարգացման

ցածր աստիճանին: Զարդացած հասարակութիւններն յանախ կարողանում են վերացնել իրենց թերութիւնները և ինքնագործունէութեամբ ու յամառ հետևողականութեամբ հասնում են իրենց նպատակին, բարօրութեան գործն հասցնելով իր վախճանին: Իսկ մեղանում մենք տեսնում ենք հեղզ բաւականացումը եղածով և նոյն իսկ կատարեալ անտարբերութիւն դէպի եղածը:

Քաղաքային կամ գիւղական ինքնավարութիւններից օգտւելու մեր եղանակը և այն միջոցները, որով օգտւում են ներքին նահանգներից շատերը «զէմսկի» բարենորոգումներից,—փառաւոր ապացոյցներ են մեր ասածի:

Փոքր ի շատէ հասարակական զարգացման տէր երկրներում, օրինակ Ֆրանսիայում, տղիտութեան և խաւարի կողմնակիցները խիստ յաջող կերպով օգտվում են իրերի այդ դրութիւնից, որպէսզի մասսայի տղիտութեան վրայ լեւուած՝ ճնշեն և այն մտաւոր զարգացման աստիճանը, որին հասել է ինտելիգենտ փոքրամասնութիւնը: Առ հասարակ որևէ երկրի հասարակական կեանք կատարելագործւել և բնական հանապարհով ընթանալ չէ կարող, քանի դեռ երջանիկ ինտելիգենտների փոքրամասնութիւնը իւր բոլոր աւելնով զուրս չի դալ տղէտ ու իրաւագուրկ մասսային կըթելու, զարգացնելու և իւր բարձրութեան հասցնելու համար...

Ահա թէ մայրաքաղաքի լրագիրներից մին ինչ-

պիսի եռանդով է յանձնարարում տարածել ժողովրդի մէջ կրթութիւն և լուսաւորութիւն, որպէս միակ միջոց զիւղական անտեսական կեանքի բարելաւման և մեր մէջ աւելի բեղմնաւոր կուլտուրայ ծրացնելու:

«Մեր օրերում—ասում է լրագիրը,— կրթութիւնը այն հիմնական զէնքն է, որով զոյանում է ամեն մի յառաջադիմական շարժում արդիւնաբերական բոլոր նիւղերում, սկսած զիւղատնտեսութիւնից, որով արագացնում և հեշտանում է կապիտալի կուտակումը—տնտեսական ամբողջութիւնից բարգաւաճող ձևերին անցնելու անհրաժեշտ պայմանը,—որով, վերջապէս, արդիւնաբերութեան հիմքը կազմող աշխատանքը բեղմնաւորում է և դառնում անհամեմատ աւելի արդիւնառատ:

Եթէ ոչ-հեռու անցեալում ազգերը կարողանում էին եօլա դնալ առանց ժողովրդական լայն զարգացման, երբ իւրաքանչիւր ժողովուրդ պարում էր, այսպէս ասած, ինքն իրան, սակայն այժմ, երբ ծրցութեան ալիքը զրաւել է բովանդակ աշխարհը և ազգերի մրցումը մոտք է գործել աշխարհի ամենահեռաւոր անկիւններն անգամ,—այժմ, ասում ենք, յաղթութիւնը պատկանում է նրան, ով զինւած է այդ հիմնական զէնքով—կրթութեամբ:

Գերմանիայի, Միացեալ Նահանգների, Ճապոնիայի կենդանի օրինակները այդ են ասում մեզ:

Ինչպէս որ արտաքին պահպանութեան համար

անհրաժեշտ է նիւթական զօրութիւնը՝ զօրքը, այդպէս և դեռ էլ աւելի անհրաժեշտ է մեր օրերում կուլտուրական զօրութիւնը, ամբողջ երկրում լայն տարածւած կրթութիւնը:

Եւ եթէ մենք կանգ չենք առնում այդ առաջին անհրաժեշտութեան առաջ, ապա էլ աւելի բանականութիւնը պահանջում է չխնայել և ոչ մի միջոց-ժողովրդի զարգացման, ներքին ոյժի աղբիւրին համար, որովհետեւ կրթութեամբ է ապահովում և երաշխաւորում սպառման քանակը, հարստութիւնը, ժողովրդի բարեկեցութեան յառաջադիմութիւնը, այսինքն այն ամենը, ինչ որ խրախուսում է ժողովրդի գործնական եռանդը, ծնում ժողովրդի մէջ բաւականութիւն, ապահովում երկրի ներքին խսկաղութիւնը և արտաքին յաղթանակը համաշխարհային մրցութեան ասպարէզում):

Այլևս ոչինչ չարժէ աւելացնել մեր կողմից, որովհետեւ լրագրի այդ խօսքերից զուտ նշմարտութիւնն է բուրում:

Արդ, մի բոպէ թողնենք ժողովրդական զանգածի կրթութեան և զարգացման օգտակարութիւնը մի կողմ, որովհետեւ հին աֆորիզմը թէ՛ Ֆրանս-գերմանական և Սւստրո-Պրուսական պատերազմներում դպրոցի ուսուցիչն յաղթեց՝ կրմնայ անժխտելի նշմարտութիւն:

Նոյն այդ նշմարտութիւնը մենք փորձեցինք մեր սեփական կաշւի վրայ՝ դեռ նոր վերջացած ուսն-նա-

պոնական պատերազմի մէջ, որտեղ նապօնիան, մի բուռն աննշան ժողովուրդ—փառաւորապէս յաղթեց մեզ իւր ուսուցիչների և դպրոցների շնորհիւ:

Թէև այդ այդպէս է, սակայն մի փոքր հեռու գնանք և տեսնենք, թէ ի՞նչպէս է զնահատուում մեզանում այց «յաղթողը»—ուսուցիչը: Յուսով եմ, որ ընթերցողը չի բողբոխ մեր դէմ, եթէ մենք մեր զբոյցը մի փոքր կրնդարձակենք:

Մարդիկ իրաւացի են, երբ աննախանձելի են համարում զիմնազիայի ուսուցչի կեանքը, որը մինչև իւր ծերութիւնը առանց ուշք դարձնելու եղանակին, իւր քայլերն ուղղում է դէպի մտապոպաղ դասերը, մեծաւ մասամբ առանց յառաջադիմելու յոյսի:

Սակայն համեմատեցէք այդ կեանքը զիւղական ուսուցչի դրութեան հետ և զիմնազիայի ուսուցիչը կրթի ձեզ երջանիկ ու բաղդաւոր: Վերջինս ապրում է մեծ քաղաքներում, կարգում է բոլոր թերթերն ու հանդէսները, ամեն օր տեսակցում տասնեակ ընկերների հետ, մտքեր փոխանակում, խորհրդակցութիւնների ժամանակ ասում, խօսում, վիճում, բացատրում, ամէն տարի, համարեա հնարաւորութիւն ունի դասարանը փոխելու, նոյնիսկ երբեմն էլ դբադմունքի առարկաները փոխելու: Նրա կեանքը փարթամ չէ, բայց ընտանիքն էլ խօ չբաւորութեան մէջ չի տառապում: Նա կարող է տարէնը երկու-երէք անգամ իւր կնոջ հետ յաճախել ներկայացումներ և համերգներ: Իւր որդոցը նա տեղաւորում է զիմ-

նագիայում և նրանց դաստիարակութիւնը համեմատաբար աժան է նստացնում:

Իսկ ի՞նչ կասէք չեսրնկած գիւղին, որը համարեա տարւան կէսը ծածկւած է լինում ձիւնով, որտեղ միակ հասարակական տեղը զինետունն է, որտեղ ամբողջ հասարակութիւնը կաղմւած է կիսահարբած զրագրից, անտաշ-կօպիտ և ինքնահաւան զիւղապետից, ոտով գլխով իւր շահերի յետեւից ընկած հողեորականութեան մի քանի ներկայացուցիչներից,—ահա այդտեղ է ապրում և գործում ուսուցիչը, շարունակ դասուանդում այբուբենը և թւաբանական պարզ գործողութիւնները:

Ամիսներով ու տարիներով ընկերներին տեսնել անգամ չի կարողանում: Նրա կնոջ զբաղմունքն է լւացքը և ճաշը: Իւր երեխի համար մի նոր կօշիկ գնելը ահագին, համարեա անտանելի մի ծախս է նրա համար.—ասացէք, ի՞նչպէս չըլքւի այստեղ ուսուցիչը, չբեղարի ամեն բանից, չըզրկւի բոլոր աշխոյժից և ընդունակութիւնից:

Որպէսզի աւելի պարզ ու շօշափելի լինի քամբաղը զիւղական ուսուցչի դրութիւնը՝ մենք առաջ կրբերենք այդ մանկավարժների տարեկան ծախսերի հաշւեկշիւը: Ահա.—

Ա.— Սնունդ (այսինքն հաց, միս, կաթ, իւղ և այլն) օրական մի բուբլի հինգ հոգու համար, թէև 8 հոգուց բաղկացած ընտանիքներ էլ շատ կան. 365 ր.
Բ.— Լոյս (մոմ, նաւթ) ամսական 30

կոպէկ, տարէնը	3 ր. 60 կ.
Գ.— ¹ / ₄ Ֆուճա թէյ և 3 Ֆ. շաքար,	
ամիսը մի բուլբի, տարէնը	12 ր. —
Գ.— ¹ / ₄ Ֆ. ծխախոտ, ամիսը 30 կ.,	
տարէնը	3 ր. 60 կ.
Ե.—Տօնական հագուստ	18 ր. —
Զ.—Տանը հագնելու (հասարակ) հագ.	7 ր. —
է.—Կօշիկ և կրկնակօշիկ իրա համար	7 ր. 50 կ.
Ը.—Ձմեռուան գլխ. 2 ր., ամառ. 1 ր.	3 ր. —
Թ.—Կնօջը հագուստ (իհարկէ առանց	
շէյֆի)	5 ր. —
Ճ.—Կնօջը հասարակ հագուստ	3 ր. —
ՃԱ.—Կնօջը կօշիկ և կրկնակօշիկ	5 ր. —
ՃԲ.—Երեխաներին հագ. 3-ական ր.	9 ր. —
ՃԳ.—Երեխաներին մի-մի զոյգ կօշիկ,	
ամիսը 50-ական կոպէկ	18 ր. —
ՃԴ.—Գրի թուղթ, ամիսը 10 կոպ.	1 ր. 20 կ.
ՃԵ.—Գրիչ, թանաք... տարեկան	1 ր. —
ՃԶ.—Բժշկի և դեղորայքի	15 ր. —
ՃԷ.—Օճառ, լեղակ, կօշկաների, լուց-	
կի... ամիսը 10 կոպէկ	1 ր. 20 կ.
ՃԸ.—Մտաւոր սնունդի պաշար	5 ր. —
ՃԹ.—Իւր մասնագիտութեան վերա-	
բերեալ նոր զրբերի	1 ր. 20 կ.
Ի.—Չընախատեալ ծախսեր, տարէնը	2 ր. —
ԻԱ.—Իպաշտօնէ նանապարհորդելիս	
նամբածախք	5 ր. —

Գումար 491 ր. 30 կ.

Մեր դիւղական ուսուցիչներն ստանում են առ առաւելը 450 ր.:

Թէև վերոյիշեալ նախահաշիւը կազմած է շատ ժլատ կերպով, բայց այնուամենայնիւ էլի տարեկան ծախսերը ծածկելու համար բաց է մնում 41 ր. 30 կոպ., որին լրացնելու ոչ մի միջոց չունի խեղճ գիւղական ուսուցիչը. Իդէպ. պէտք է չիշել, որ 41 ր. 30 կոպէկի վրայ աւելանում է նաև 27 ր. որ վերցրնում է ուսուցչից յօգուտ կենսաթոշակի դանձաբանի (6⁰/₀) և այլպիսով բացը հասնում է 68 ր. 30 կ.:

Ինչ կըլինի խեղճ ուսուցչի դրութիւնը, եթէ նա ունի նաև գառամեալ ծնողք, որոնք, ինչպէս ասում են, իրենց հոգին են դրել որդու ուղուրին նրբան կրթութիւն տալիս, յուսալով որ երբ որդին մեծանայ և իրենք ձերանան, իրենց թև ու թիկունք կրդատնայ ու չի թողնիլ նրանց քաղցի հանկերում:

Նա, որ իւր ամբողջ կեանքը նւիրում է մերժաւորների և մանաւանդ աղքատ ծնողաց որդկերանց կրթութեան և դաստիարակութեան գործին, նրա համար ի՞նչը կարող է այնպէս սարսափելի ու անտանելի լինել, եթէ ոչ այն միտքը, որ իւր հարազատ զաւակները կըմնան խաւարի մէջ, զուրկ գիտութեան և լուսաւորութեան նառագայթներից և որ նրանք էլ կըղնան աւելացնելու դժբաղդ, ողորմելի արարածների լէզէտնը: Ահա թէ ինչո՞ւ խեղճ գիւղական ուսուցիչը, հաղիւ մի կերպ իւր թերմաշ գոյութիւնը

կնօջ հետ քարշ տալով, իւր կաշւից դուրս է գալիս, կեանքը մաշում և մի կերպ աշխատում որդիքը քաղաք տանել ու այնտեղ կրթութեան տալ, այդ գէպքում օգնութեան կանչելով և՛ աղգահաններին ու ծանօթներին, և ուղղակի իրա իշխանութեան, որոնք յաճախ մնում են խուլ նրա աղերսների դէմ:

Մեր այդպիսի ընտանիքաւոր գիւղական ուսուցչին կարելի չէ նոյնիսկ պրօլետար անւանել, այդ բառի եւրոպական իմաստով: Մեր ուսուցչի կեանքը, այո՛, պրօլետարից էլ վատթար մի բան է ներկայացնում. նա ոչ այլ ինչ է, եթէ ոչ մի մարդ, որ գաւառապարտւած է մշտական զրկանքների, քաղցի:

Գիւղական ուսուցչի պաշտօնն սասանձնած օրից նրա ամբողջ կեանքը ներկայացնում է լիովին, անընդհատ, ամենաժայռայեղ զրկանքների միշարան, որի հետևանքը լինում է կատարեալ քայքայումն նրա օրգանիզմի:

Այդ բանը միաբերան խօստովանում են այժմ բոլոր լուրջ ուսումնասիրողները, բոլոր բժիշկները, տեղական և ուստական մամուլը (ի բաց առեալ ի, հարկէ, պաշտօնական թերթերն ու միւսխտրական օրգանները, որոնք հաւատացնում են իրենց ընթերցողներին, թէ երկրում ամեն ինչ չտոզոպկ և լաւ է գնում...):

Մեր գիւղական ուսուցչի սնունդը կազմում են բացառապէս բանջարեղէնը, լօբիան և լանթակը...

Այդպիսի անբաւարար սննդառութիւնը, որ չա-

փազանց ծանրաբեռնում ու լոգնեցնում է մարսողական սիստեմը և որը չի համապատասխանում օրգանիզմի ամենօրեա սպառմանը, դուցէ՛ մի կերպ տանելի լինէր Պրանսիայում, տաք կլիմայում: Իսկ մեզանում, ուր թագաւորում է ջերմախտը, այդպիսի սննդառութիւնը բոլորովին անկարող է պահպանել մարդու առողջութիւնը:

Մեր ընտանիքաւոր գիւղական ուսուցիչը միևնոյն չափի պարսպմունքով հազիւ արտադրում է Ֆրանսիացի կամ գերմանացի ուսուցչի արածի կէսը: Էլի, եթէ հաշւի առնենք մեր ուսուցչի սննդառութիւնը, կրկարմանանք նրա աշխատութեան վրայ: Եւրոպացի ուսուցիչը, անշուշտ, չէր կարող անել կէսը այն բանի, ինչ որ անում է մերը, եթէ առտօշինն էլ վերջնիս նման կերակրուէր խոտով, լօբիով ու լանթակով:

Էլ դարմանալու ոչինչ չկայ, որ մեր գիւղական ուսուցիչը շնորհիւ այդպիսի սննդառութեան աչքի է ընկնում իրա Ֆիզիքական թուլակազմութեամբ. նրա շղերը թոյլ են, ինքը լղար, տեսքը խղճալի, դիւրաւ ընկճւում է նա և հեշտութեամբ ենթարկւում զանազան ախտերի: Սնրուարար սննդառութեան արդիւնք եզոզ հոգեկան ճնշւած գրութիւնը և Ֆիզիքական թուլութիւնը հազի՛ւ մի կերպ ոտի վրայ է պահում նրան:

Ահա մեր ժողովրդական ուսուցչի սովորակոն կեանքը. մինչդեռ մեր կալւածատէրերն ու արխատոկ-

րասները, պալատների ու դղեակների ճոխութեան մէջ ընկղմւած, չափազանց շատ ուտելուց են հիւանդանում, նրանք իրենց շներին ու կատուներին աւելի լաւ են խնամում, քան մեր գիւղական ուսուցիչը իրա կնոջ և երեխաներին:

Մարդկային էութեան և առողջապահական ամենատարրական պահանջներին բաւարարութիւն չըստար (առ ի չգոյէ միջոցների) իւր հետ առաջ է բերում անխուսափելիօրէն և այլ հետևանքներ, որոնք դառնացնում, թունաւորում են փոքր ի շատէ կրթութւած մարդու կեանքը և վերջնականապէս տապալում նրան:

Հասկանալի է, որ մեր խօսքը («չափաւոր») կեանքի մասին չէ, այլ ամենահամեստի: Մենք դեռ միայն ֆիզիքականի մասին էինք խօսում: Այժմ մի փոքր հեռուն դնանք և ծանօթանանք ուսուցչական կեանքի միւս կողմերի հետ:

Ենթադրենք թէ ժողովրդական դպրոցների տեսուչը կամ վերատեսուչը եկել է քննութեան: Իհարկէ այդ միջոցին գիւղում մեծից մինչև փոքրը իրար են անցնում կամ, ինչպէս ասում են, մարդոց լեզուն կոկորդն է փախչում»: Ուսուցչին տիրում է սաստիկ չուզմունքը. հէնց որ տեսուչը մտնում է, մեր ուսուցիչը դառնում է մի խրտուխակ և բացի «ծերդ... ութիւնը» բառերից ոչինչ չի դուրս գալիս նրա շրթներից, այլ ևս ոչ խրատոյսն է օգնում և ոչ էլ նկատողութիւնները...

Նա այդ բոսիկին նման է մի ապուշի. նա մոռանում է և չի կարողանում արտասանել այն, ինչ որ շատ լաւ իմանում է. իսկ եթէ սկսում էլ է մի բան պատմել, նորան այնպէս է թւում, որ կարծես իւր խօսքերով նա մեղանչում է լսողների դէմ...

Իսկ ազէս գիւղացին այդ տեսարանի հանդէպ կորցնում է իւր յարգանքն ու վստահութիւնը դէպի նա, չնայած որ նա գիւղացու ողջակէզն է, նրա դոհր: Միևնոյն բանը յաճախ անդրադառնում է և մանուկների վրայ...

Մեղ կարող են առարկել, թէ կրթւած ու զարդացած մարդը կարող է մի հար անել՝ մասնաւոր դասեր գտնել, միջնակարգ դպրոցների համար պատրաստել և այլն: Բայց դրանք հազաւէտ և պատահական բաներ են ոչ թէ գիւղերում միայն, այլ և քաղաքներում...

Թէկուզ հոգիւ դուրս գայ, քեզանից չո՛կ ոչոքի վրայ լոյս դնել չես կարող:...

Որ կողմից էլ և նայենք խնդրին, միակ էլքը մնում է ռոճիկն աւելացնելու մէջ:

Երբ խօսք է լինում ժողովրդական երկու սեռի դաստիարակների ռոճիկն աւելացնելու մասին, սովորաբար նկատում են, թէ ուսուցչական զբաղմունքը կարճատև է, որ ուսուցիչները պարապում են, աօներից և արձակուրդներից դուրս, ոչ աւելի քան տարւան $\frac{2}{3}$ մասը:

Մասամբ այդ ուղիւ է: Մեզանում դպրոցի պա-

բապձունքներն սկսուած են սեպտեմբերի 1-ից, իսկ Ռուսաստանի ներքին նահանգներում՝ հոկտեմբերի 1-ից, կամ աւելի ճիշտն առած՝ իսկական պարապձունքները մեզանում սկսուած են հոկտեմբերի 1-ից և Ռուսաստանում նոյեմբերի 1-ից ու վերջանում մեզանում մայիսի վերջերը, իսկ ռուսաստանում ապրիլի վերջերը: Եթէ դրանից դուրս գցենք կիրակի և տօն օրերը և ծննդեան ու դառնական արձակուրդները, իրօք, կստացւի $\frac{2}{3}$ տարուց էլ պակաս:

Բայց խօս ամեն աշխատանք մէկ չէ:

Մէկն աշխատում է ամբողջ տարին և յօգնութիւն չի դրում, այնինչ միւսը տարւայ կէսն հանգստանում է և էլի վեց ամսեայ պարապձունքը նրան ուժասպառ է դարձնում:

Ով իւր կեանքում թէկուզ մի անգամ մտել է զիւղական ուսումնարանը, նա կիմանայ թէ եռանդի և ոյժի ինչպիսի լարումն է պահանջում զիւղական ուսուցչի գործը:

Չնայած որ մեզանում վաղուց ընդունւած է մի ուսուցչի 60-ից աւելի աշակերտ չլսնձնել, բայց իրականութեան մէջ յաճախ 80-ից էլ է անցկենում: Կարծում էք հեշտ բան է մի մարդու համար պարարտակել 70—80 աշակերտի հետ, դպրոցի խղճւած մթնոլորտում, ոյժերը լարած:

Սովորական պարապձունքն սկսուած է առաւօտեան 8 ժամից և շարունակուած մինչև ցորեկեան 3—4 ժամը: 3—4 ժամ էլ գնում է աշակերտների

տետրակները նայելու վրայ, միւս օրւայ դասերը պատրաստելու և այլնի համար: Ահա թէ ինչու մեր ուսուցիչներն ու ուսուցչուհիները (մանաւանդ վերջինները, շնորհիւ իրենց թոյլ կազմաւածքի) ծառայելով ընդամենը 7—8 տարի, սպառում են իրենց Ֆիզիքակառ ուժի մեծագոյն մասը:

Նշանաւոր Աետենկօֆերը մի անգամ ուղեց ստուգել այն վնասակար աղդեցութիւնը, որ գործում է դպրոցն ուսուցչի վրայ: Կարլ Ռէկլամը գտաւ նրա նպատակին համապատասխան մի փաստաթուղթ սաքսօնական ըէկրուտի եռամեա ցուցակազրուութեան մէջ (1852—54 թ. թ.):

Ամեն կարգի 206 ուսուցիչներից միայն $\frac{40}{100}$ էր պէտքական, ասում է Կ. Ռէկլամ, այսինքն Ֆիզիքակէս առողջ, 8 տոկոսը՝ աւելի պակաս, իսկ ընդհանուր թւի 87 տարսափելի տոկոսը բոլորովին անպէտք ծառայութեան»: (Ճանրամատչելի մանկավարժութիւն», հեղ. Կարլ Ռէկլամի, Երես 77):

Միայն նիւթական միջոցների սզութիւնն ու սերն է դէպի գործը, որ ստիպում են ուսուցիչներին մնալ իրենց պաշտօններում երկար տարիներ, առանց ուշք դարձնելու դժբաղդ հանգամանքների վրայ:

Լրացուցիչ կենսաթոշակը, կամ աւելի ճիշտն ասած, մեր թոշակարկը խիստ ուշ է մուտք գործել մեզանում և մեր երկսեռ մանկավարժներից շատերը չեն ենթարկուած թոշակարկի տրամադրութեանը, նրա կանոններին, որոնք, իդէպ, բաւական խղճալի են:

Ծառայած տարիները, արկղի հիմնելուց առաջ, հաշի չեն առնուած և կորչուած են ապարդիւն: Բայց դա էլ ոչ այլ ինչ է, եթէ ոչ ծերութեան օրերու մի մուրացիկի տոպրակ՝ խորիտուր այն խիստ ծանր բայց միշտ արդիւնաւոր աշխատանքի, ինչպէս հասարակութեան այգիէս, և պետութեան ուղուրին:

Այդ բոլորը—թէ ուս. աշխատանքը, թէ ծառայութեան պայմանները, թէ նիւթակիւն անապահով կացութիւնը խանգարուած են ուսուցչական կեանքի փոքր ի շատէ կանոնաւոր ընթացքը, մանաւանդ ընտանիքաւորի կեանքի: Ընտանեկան կեանք ստեղծել ուղղորդ կամայ-ակամայ ստիպուած է խոյս տալ մանկավարժական ասպարէզից և որոնել նիւթականի կողմից աւելի շահաւէտ և արդիւնաւոր մի ուրիշ զբաղմունք:

Վարդը հետէ արդէն խօսուած է, թէ հասարակութեան և թէ լրագրութեան մէջ, զիւղական ուսուցիչների ռոնիկն աւելացնելու մասին. միջնակարգ դպրոցների ուսուցիչների այդ խնդիրն ինչպէս չայտնի է, քննութեան առարկայ դառաւ նոյնիսկ կառավարչական շրջաններում: Պարզ բան է, որ այդ հարցը բաւականաչափ հասունացել է և զիւղական ուսուցիչների ստացած ռոնիկի անբաւարարութիւնն ընդունուած է որպէս զուտ իրողութիւն, որի շուտավոյթ վերացումը ոչ միայն օգտակար է ուսուցիչների համար, այլ և զիւղի, հասարակութեան և պետութեան շահերի ակամակտից նա խիստ կարեւոր ու

անչեստածղելի է: Նա ունի երկու կողմեր, որոնք հարցի լուծման դէպքում միատեսակ արժանի են լուրջ ուշադրութեան:

Մի կողմից պէտք է մտնել ուսուցչի դրութեան մէջ, անհրաժեշտ է նայել նրա վրայ ոչ միայն որպէս պետական բարդ կազմուածքի մի մասնիկի, այլև որպէս մի կենդանի արարածի, մի մարդու վրայ, որը իւր օրինական պահանջներն ունի և այդ պահանջներին բաւարարութիւն տալուցն է կախաւած նրա հոգեկան հաւասարակշռութեան չայտնի աստիճանը և որոնք ազդուած են որոշ չափով նրա անհատական ծառայութեան և գործադրութեան վրայ:

Մենք չենք կամենում զբաղեցնել ընթերցողին այդ զաղափարի մանրամասն վերլուծութեամբ. առանց այն էլ մեր խօսքը երկարեց. մեր նպատակն էր ձեւակերպել այն միայն ինչ որ չայտնի է ամենքին իրենց անծնական փորձից և հետադոտութիւնից,

Եթէ մի բոպէ համեմատելու լինիք մեր զիւղական ուսուցչի ռոնիկը արտասահմանեան ժողովրդական ուսուցիչների ստացածի հետ՝ կրտեսնեք որ մինչդեռ մեր զիւղ. ուսուցչի ռոնիկը 450 բուրջ լուց դէնը չի գնում (ես վերցնում եմ մեր ժող. ուս. ամենաբարձր ռոնիկը), Ֆրանսիական ժողով. ուսուցչի ռոնիկն հասնում է մինչև 2500 ֆրանկի, Շվեդականը՝ 2500 կրօնի—մօտ 1300 բուրջ (СІЗВѢСТІЯ по народному образованию):

1004
1505

Արտասահմանում ապրող հայտնի

են, որ չիշեալ պետութիւններէ մէջ ընդունուած զբրաճմաների միութիւններն համարեա համարժէք են մեր բուբլուն և որ, ուրիշ խօսքով, «շատ-շատ կենսական անհրաժեշտ պիտոյքներ, որոնց համար մեզանում հարկ կրլինի վնարել, օրինակ, մի բուբլի՝ Փրանսիայում կարելի է զնել մի Փրանկով, շվեդիայում մի կրօնով, գերմանիայում՝ մի մարկով: Բանից դուրս է գալիս (մօտաւորապէս անշուշտ), որ Փրանս, զիւզական ուսուցիչն իւր ծառայութեան ընթացքում ստանում է մօտ 2500 բուբլի, շվեդականը՝ նոյնպէս 2500, իսկ գերմանականը—2588-ից մինչև 6000 բ.:

Բերեաժ աեղեկութիւններից հետևում է, որ արտասահմանում զիւզական ուսուցիչը լիովին հնարաւորութիւն ունի ազատ մնալու մասնաւոր դասերից և այլ կողմնակի զբաղմունքներից ու իրա ամբողջ եռանդը, ամբողջ ընդունակութիւնները կենդրոնացնելու զպրօցական դասերի վրայ և... իւր երեխաների դաստիարակման շուրջը, որ նոյնպէս կարևոր նշանակութիւն ունի:

Ինքնըստինքեան հասկանալի է որ, նա բացի այդ՝ բարեբաստիկ միջոցներ և հնարաւորութիւն ունի ստանալու զրքեր էլ, հանդէսներ էլ և այն ոչ միայն մանկավարժական, այլ և ուրիշ ճիւղերի վերաբերեալ մատակարարելու իրեն և ընտանիքին հոգեկան հանոյքներ, ուշի ուշով պատրաստելու իրա դասերին և վերջապէս զժբաղղ անակնկալների (օրինակ հիւանդութեան) ժամանակ, առանց վաշխառուների նան-

կրն ընկնելու, եօլա զնալ, մի բան որ հազւագէպ է մեր զիւզ. ուսուցչի կեանքում:

Արտասահմանի ժող. ուսուցիչը զպրօցում զործերը վարում է խաղաղ, անվրդով, առանց զրգուելու, առանց շղայնութեան. տանն էլ նա լիովին բաւարարութիւն է տալիս իւր էական պահանջներին՝ և՛ առողջութիւնը պահպանելով, և՛ հոգու հաւասարակշռութիւնը, որը անհրաժեշտ է ինչպէս իրա և և իւր ընտանիքի, այդպէս և այն զործի համար, որին նա ծառայում է:

Պարոններ, զբանք այնպիսի բաներ են, որոնց նախանձում է մեր զիւզական ուսուցիչը, որի կեանքը ներկայացնում է մեզանում, ընդհակառակը, հոգեկան մի անվերջ ողբերգութիւն:

Մեր ինտելլիգենտները, զժբաղղարար, անցնում են նրա կողքից հանգիստ և անտարբեր՝ նեղութիւն չբաշխելով մի բոպէ մտածելու այդ ողբերգութեան մասին:

Ասենք, տեղիք էլ չունին նրանք այդ աութիւն հանունդիստ լինելու: Նրանք, մեր այդ ապահոված ինտելլիգենտները, ապրում են միայն իրանց համար, ինչպէս որ զիւզական ուսուցիչներն էլ՝ իրանց համար: Եւ կեանքի մէջ ոչ ոք ուրիշի մասին չի մտածում: Նրանք երբեմն են միայն բարեհաճում հարևանցի մի տկնարկ զցել իրենց մերձաւորների տանջանքներով լի կեանքին վրայ,— մերձաւորների, որոնք ո՛չ մեծ ուժով են ստանում, ո՛չ աստիճաններ (չիներ), և ո՛չ

էլ պաշտօնական օրէկ տրտօնութիւն են վայելում...

Ուսուցիչը դպրոցի հողին է, երբ հողին հիւանդ է, դպրոցն էլ է հիւանդանում և կարիք զգում անմիջական բժշկութեան ու ոչ թէ պէտք է ծանրաբեռնել նրան աւելորդ հոգսերով:

Ի հարկէ, շատ հեշտ բան է նստել տաքուկ առանձնասենեակում և դանադան օրինադժեր յօրինել՝ ժողովրդական ուսուցչի առանց այն էլ ծանր աշխատանքը աւելացնելու համար:

Վաղուց ամենքը խոստովանում են, որ ժող. լուսաւորութեան գործում արեւմտեան Եւրոպան մեզանից շատ առաջ է գնացել և մենք բոլորս էլ զիտենք, որ կրթութեան գործը այնտեղ անհամեմատ աւելի յաջող է գնում քան մեզանում:

Այս երկու գրութիւնների ուղղակի հետեւանք այն է, որ մեր յետամնացութիւնը, որքան էլ և մեծ լինի նա այժմ, տաքուց տարի էլ աւելի կը մեծանայ: Սա շատ նման է այն դպրոցական յայտնի թւաբանական խնդրին, որտեղ երկու ճեպընթաց կառքեր վազում են միմեանց չետեւից, սակայն առաջինը չետինից աւելի արագ է ընթանում... Եթէ այդպիսով մաքսային կամ առհասարակ կուլտուրական պայքարը եւրոպայի հետ այսօր իսկ ծանր է մեզ համար, ապա չետազայ տարիներում նա կը պառնայ աւելի ևս ծանր և այդպէս շարունակ, մինչև որ ի վերջոյ մենք անտեսականապէս և կուլտուրապէս կախումն կունենաք Արեւմուտքից:

Իսկ եթէ մենք, այսպէս թէ այնպէս, կարողանանք մեր ժողովրդական կրթութեան գործը դասաւորել այնպէս, ինչպէս մեր դրացիներինն է՝ այն ժամանակ երկու ճեպընթաց կառքերը կը գնան միատեսակ արագութեամբ և նրանք շարունակ միեւնոյն հեռաւորութեան վրայ կը մնան մէկը միւսից. այսինքն մենք շարունակ այնքան չեա մնացած կը լինինք Արեւմտեան Եւրոպայից, որքան ներկայումս ենք չեա մնացած:

Ներկայումս անտեսական և կուլտուրական պայքարը խիստ ծանր է մեզ համար, այդպէս էլ կը մնայ նա, եթէ շարունակելի այսօրայ գրութիւնը:

Ճեպընթաց կառքերի այդ օրինակից երևում է, որ երկու կառքերի միջև գտնուող տարածութիւնը կը պակասի այն ժամանակ միայն, երբ չետեւից գնացող կառքը առաջնից աւելի արագ ընթանայ: Իսկ այդ նշանակում է, որ դրացիների հետ կռիւր թեթեւցնելու համար մենք պարտաւոր ենք աւելի լաւ տանել ժող. լուսաւորութեան գործը, քան Արեւմտեան Եւրոպան:

Ճաստ տարի սրանից առաջ ևս ծանօթացայ ժող. լուս. գործին Նւիրլամ այն ժամանակ հրատարակող, վիճակագրական տեղեկութիւնների հետ: Այն միջոցին Գերմանիայի 50,000,000 ազգաբնակչութեան ժող. լուս. գործի վրայ ծախսուած էր 110,000,000 ռուբլի. նրանք ունէին աւելի քան 55,000 դպրոց, որոնցից իւրաքանչիւրի վրայ ծախս

էր գալիս միշին թւով 2,000 բուբլի: Ռուսաստանում աղղաբնակութիւնը 130,000,000-ից էլ աւել է, ուստի և մեր հարեւանին հաւասարելու համար մենք պէտք է մեր ժող. լուս. գործին չափազորած լինէինք աւելի քան 250,000,000 բուբլի:

Այժմ մի բոպէ փորձենք կրնատել, սղումներ անել ի նպաստ մեզ: Ենթադրենք որ առայժմ մեր դպրոցներին կարօտ չեն բուխարացիները, թուրքմէները, Մարդակէրները, Եակուաները և այլն, և որ ներկայումս դպրոցներ են հարկաւոր միայն 120,000,000 աղղաբնակութեան համար. Ենթադրենք նոյնիսկ, որ իւրաքանչիւր դպրոցի միշին ծախւոր 2,000 բուբլի խիստ շատ է և բաւականանանք 1500 բուբլով, հետեւաբար և 150,000,000 բուբլով մենք կունենանք 100,000 դպրոց: Ենթադրենք դարձեալ, որ ուսուցիչների կարեւոր թիւը (իւրաքանչիւր դպրոցի 2—3 ուսուցիչ, ինչպէս Գերմանիայում է) 250,000 հողի կայ մեղանում և նրանք կարող են սանել գործը, ոչ վատ գերմանականից:

Այդ բոլոր ենթադրութիւններից յետոյ 150,000,000 չափազանցելով մեր ժող. լուս. գործին կրկարողանանք հասնել խնդրի այն ձևին, երբ կառքերը գնում են միւլենոյն արտգութեամբ, բայց առաջից զնացողը (Գերմանիա) շատ վտղ դուրս եկած լինելով՝ կարողացել է բաւականաչափ հեռանալ յետինից (Ռուսաստան):

Այդպիսով, ամեն տեսակ սղումներ անելուց յե-

տոյ 150 միլիոն բուբլի ժող. լուս. գործին չափազանցելով է, որ հնարաւորութիւն կունենանք միայն stetus quo պահպանելու, այսինքն մնալու այն յետամնացութեան կէտին, գերմանիայի վերաբերմամբ, ինչ որ այժմ է:

Հետեւաբար կուտուրական պայքարն էլ կրմնար մեղ համար նոյնքան ծանր, որքան է ներկայումս:

Ժողովրդական լուսաւորութեան գործում մեր ճրցակցին մի փոքր ծօտենալու համար 150,000,000 շատ քիչ է: Շատ լաւ չիշում եմ, որ սրանից աստը տարի առաջ, տեղական լրագրներից մինում արտատպած էր գերմանական մի հանդէսի խօսքերը, որտեղ գերմանական գիտնականներից մին, ի պատասխան մեր մայրաքաղաքի լրագրների, մատեմատիկական հաշւով ցոյց էր տալիս, որ ուսաստանի ժող. լուս. գործը երբէք չէ կարող հասնել գերմանականին որովհետեւ գերմանիային հաւասարելու համար Ռուսաստանն պէտք է ժող. լուս. գործի վրայ ծախսէ երկու անգամ աւելի, քան այժմ ծախսում է գերմանիան:

Գերմանացի գիտնականի այդ խօսքերը կտախպեն մեզ կրկնապատկել մեր եռանդը և ոչինչ չխնայել ժողովրդի կրթութեան համար:

Մենք ոչ մի հիմք չունինք զանդատուելու միջոցների սղութիւնից:

Եթէ երկաթուղիները շինուում են, ապա պէտք է շինել և լուսաւորութեան գործը: Եթէ հաճա-

պարհները եկամուտ են բերում, նրանցից պակաս չէ և լուսաւորութեան արդիւնքը: Եթէ ճանապարհների և մէկուկէս միլիոնանոց զօրքի համար հարկւրաւոր ու հազարաւոր միլիոններ կարելի է գտնել, ապա պէտք է ճարել և ժող. լուս. համար, իսկ առանց լուսաւորութեան ամեն մի մաքսային և կուլտուրական կռիւ շատ թանգ կրնտի մեզ վրայ:

Ամերիկայի ժող. լուս. զօրքի հետ համեմատած մենք գտնուում ենք աւելի վատթար վիճակում, և նրան հաւասարակութեւ համար մեզ հարկ կրլինի, բայց պ. Մօրօզովի, «Միայն նախնական կրթութեան վրայ ծախսել մօտ 650,000,000 բուբլի տարէնը և ասորական ուսումնարաններում սովորողների թիւը պէտք է լինի 30,000,000 աշակերտ: Ամերիկայի ասորական դպրոցներում միայն ուսուցիչները 400,000-ից էլ աւելի են, որոնցից իւրաքանչիւրն ստանում է 2—6,000 բուբլի ռոսիկ, այնինչ մեզանում ընդամենը 70,000 հոգի են և ստանում են (ամօթ է ստելն անգամ) 100—450 բուբլի միայն...

«Մինչդեռ Ամերիկայում, ասում է նոյն Մօրօզովը, մի քանի տարի առաջ այդ վիթխարի պետութեան համար պահում էին ընդամենը 25,000 դիււոր, մեզանում պահում ենք 1,500,000 դիււոր:

Բանից դուրս է գալիս, որ Ամերիկացիք պահում են ուսուցիչների մի մեծ բանակ և զօրքի մի մի փոքրիկ քանակ: Իսկ մենք ընդհակառակը:

Ժող. լուս. համար մարդազրուխ ծախսուում է

Շվեդիայում 2 բ. 30 կ., Պրուսիայում՝ 4 բ. 30 կ., Ամերիկայում՝ 5 բ. 45 կ. և նոյն իսկ 10 բուբլի,— Ռուսաստանում միայն 20 կոպէկ է ծախսում մ'արդազրուխ:

Տարօրինակ բան է, Աստուած վկայ:

Ճէնց որ մեր որեւէ թերութիւնը արդարացնելու կարիք է լինում, իսկոյն Եւրոպացիք են մտնելու գալիս և նրանց օրինակն ենք լիշում: Բայց երբ ասում էք, թէ Եւրոպացիների դպրոցները զտնուում են բարեկարգ վիճակի մէջ, որ նրանք ապրում են մեզանից անհամեմատ աւելի լաւ և օրինակելի և որ արժէ իւրացնել նրանց այս կամ այն կարգերը,— մենք իսկոյն սկսում ենք պատէպատ ընկնել, հաւասացնել մարդկանց, թէ մեր ուժից վեր է Եւրոպայի հետ չափւելը և այլն և այլն:

Եթէ մենք անկարող ենք և չենք ընդօրինակում նրանց զբաղան կողմերը, ապա էլ ինչ՞ու էք ընդօրինակում նրանց բացասական կողմերը: Եթէ մենք թող կենք տալիս մեզ սովորական կամ չնչին դէպքերում նմանել Եւրոպացիներին, եթէ մենք սիրում ենք նրանց նման հաղնել և նաշել, ճանապարհորդում ենք երկաթուղով, խնճոյքների մէջ պարում ենք, ներկայացումների գնում, երաժշտութիւն լսում, օրարշաւներ կազմակերպում, կուում սիրաբանում ու չարախօսում... ապա հարց է, թէ ինչ՞ու այդքան նորութիւններ ընդունողներս յամառ կերպով հրաժարում ենք նրանց իսկապէս օրինակելի կողմերը

իւրացնելուց, ոչ այնքան արտասովոր և դժւարին, որքան հեռադիրը և դաշնամուրի նւագը: Ասացէք, սիրելի ընթերցող, ինչո՞վ բացատրել այդ երևոյթը, եթէ ոչ Սպէնսերի այն նկատողութեամբ, թէ վայրենիները ամենից առաջ ընդօրինակում են շքեղ, փայլուն առարկաները, զարդերը և ապա օդտակար ու անհրաժեշտ բաները:

Եւ ո՞ր երկրում, եթէ ոչ մեղանում, ներկայումս կարող են տեղի ունենալ այնպիսի փոսուր փաստեր, որպիսիքն են հետևեալները:—

Ա.— «Կինդիցիօյէ դիւղի դպրոցի ուսուցիչը մօտ է խելագարութեան: Սա առաջին դէպքը չէ այդ համայնքում, որի Տամիշկոյէ դիւղի նախարարական ուսուցիչն ու նրա աղջիկը խելագարւել են՝ վերջինս տանից փախաւ անտառ և օրերով մնաց այնտեղ: Ինչո՞վ բացատրել այդպիսի փոսուր երևոյթները և ինչպիսի կացութեան մէջ է գտնւում դիւղական ուսուցիչը, որ կարող է այդ դրութեան հասնել: Ո՞րտեղ է չարիքի արմատը...» (տես. «Черноморскій Вѣстникъ», 1903 թ. Յունվար 14, № 10):

Բ.— Ահա և մի ուրիշ փաստ, որ առաջնից ոչ պակաս զոյներով նկարում է մեր առաջ դիւղ. ուսուցչի օղբալի վիճակը:

«Սուխումի շրջանի մի դիւղում ուսուցիչը խելագարւեց: Ինչպէս չեաոյ պարզւեց՝ ժող. մանկավարժի խելագարւելու. շարժառիթը այն սարսափելի վիճակն է եղել, որի մէջ զործում էր խեղճը:

«—Մինչև այսօր փող չէին տալիս ինձ, գոչում էր խելագար ուսուցիչը.—այժմ ի՞նչ կանեմ փողը. նրանք այլևս պէտք չեն ինձ, ես այժմ առանց փող էլ կարող եմ ապրել... Յիմար էի ես, որ դիւղացիներից փայտ էի խնդրում, այժմ ես չեմ մրսիլ երբէք, այլևս փայտն ինչի՞ս է պէտք...»

«Իմ առնէ դիւղ. ուս. կեանքը» աւելացնում է լրագրի թղթակիցը: (Նոյն 1903 թ. Ապրիլ 2. № 75):

Գ.— Ահա ձեզ և երրորդը, որ նոյնպէս նշգրտիւ պատկերացնում է կրթական գործի այդբազմաչափ Յողի օղբերգական դրութիւնը:

«Ճ. ուսուցչուհին, իւր ռոնիկը ժամանակին չստանալուն համար մի անգամ յուսահատութեան դուռն հասած՝ դալիս է քաղաք և արտասուակալած աչքերով դիմում դաւապանեաին հեռուեալ խօսքերով.

«—Պարոններ Էրբ կստանամ ռոնիկս: Ուտելու ոչինչ չունիմ... Ձմերային ամբողջ զիշերներ անց եմ կացնում մթութեան մէջ, որովհետև փող չունիմ՝ թէկուզ երեք կողմանոց նարպի մի մոմ գնելու... Վերջերս իմ կերածն է սև հաց և ջուր... Ե՞րբ կստանամ ռոնիկս...»

Իշխանաւորները նայում էին միմեանց, նրանց դէմքերն արտայայտում էին կատարեալ չաղթութիւն: Գաւառական կողիս կամայականութեան այդ ենշող ըրպէին զրազիրը (պիսար) դարձաւ թշուառ ուսուցչուհուն և սասաց.

— Ռոճիկդ կստանաս, պայմանաւ սակայն, որ մի փոքր պարես:

Սոսկալի կարիքն ու անել զբուժիւնն ստիպեցին ուսուցչուհուն ընդունել այդ ցինիկ պայմանը, որից յետոյ նա ստացաւ իւր ռոճիկը սև զրօշներով... (նոյն, 1903 թ. փետր. 10, № 32):

Բացատրութիւններն աւելորդ են: Բայց դուցէ ընթերցողը կասկածի, թէ ինչո՞ւ երէք փաստերն էլ Քուժայիսի նահանգիցն եմ բերում և արտադրում եմ միևնոյն լրագրից, ուստի և սուաջ կրբերեմ մի այնպիսի լուրջ մանկավարժական հանդէս, որպիսին է օրինակ «Русская Школа»-ն, որի 1898 թ. IV զրբում անս թէ ինչպիսինկարագրութեան ենք հանդիպում մեր ժող. ուսուցչի արտասուելի նիւթական վիճակի մասին:

Սոսկիպի «գրագիտութիւն տարածող կօմիտեաի» ուսուցիչների զբուժեան վերաբերեալ հարցին Նարոսլալի նահանգից ստացւել են 75 պատասխաններ, բոլորն էլ բացառական իմաստով (աննախանձելի փատթար, ծանր, և այլն և այլն):

Ահա այդ պատասխաններից մի քանիսը.—

«Ուսուցչի նիւթական վիճակը—զբուժ է մէկը, —ոչնչով չիգանազանուում գիւղական կատարեալ արնանկից, որին սպառնում է դառն, անապաստան ձերութիւնը»:

«Դպրոցի խեղճութիւնը և ուսուցչի անապահով կացութիւնը,—զբուժ է երկրորդը,—սասակաց-

նում է դպրոցական դբադմունքի ծանրութիւնը և մեռցնում եռանդը»:

Երրորդը զբուժ է «Նւղեկան անբարեյաջող պայմաններում ուսուցիչն երբեմն սուանց զգայու ենթարկում է կուլիա միջավայրերի ազդեցութեանը թուլանում է նրա եռանդը, թուլանում է և զործունէութիւնը, բացի այդ, նիւթական հոգսերը խանգարում են նրա բոս արժանւոյն կենդրոնանալուն իւր մէջ... իսկ քննիչների շանախ միտկողմանի պահանջները նոյնպէս թողնում են իրենց ազդեցութիւնը...» և այլն և այլն:

Բոլորը, բոլորը զբուժ են մարդու ջղերը քայքայող հողւով:

Իւրաքանչիւր մարդու աշխատելու ընդունակութիւնը, ասում են, ուղղակի կախումն ունի նրա զործածած մտի կամ այլ սննդի քանակութիւնից: Ուրիշ խօսքով, լաւ աշխատելու համար պէտք է լաւ սնունդ ստանալ: Դժբազբարար, մեր գիւղական ուսուցիչներն, հակառակ իրենց բուռն ցանկութեան, չեն կարող այդ ամենահասարակ պայմանն անգամ ի կատար ածել թէ նիւթական միջոցների չափազանց սղութեան, թէ իրա ժամանակին ռոճիկ չստանալու և թէ այդ ռոճիկի ողորմելիութեան պատճառով:

Սասցէք խնդրեմ, ի՞նչ յաջողութիւն, ինչպիսի յառաջագիծութիւն կարելի է սպասել նոյն իսկ այն ուսուցիչներից, որոնք սիրում են իրենց զործը, նրա իրւամ են այդ զործին իրենց ամբողջ էութեամբ

— Երբ նրանց հոգին՝ հակառակ իրենց ցանկութեան, թէ՛ տանը, թէ՛ դպրոցում դասի ժամանակ՝ զբաղ-
 ւած է այն հարցով, թէ ինչպէս պէտք է կերակրուի,
 հագնուի... մի խօսքով թէ այդ ողորմելի ռօնիկով
 ինչպէս գոյութիւն պահպանել ու դեռ այդ ռօնիկն
 ստանալու համար էլ պէտք է հազար ու մի տեսակ
 հնարներ մտածել: Ասացէ՛ք, ի՞նչպէս կարող է խեղճ
 ուսուցիչը հանդիստ և բոլորանէր զբաղել իւր գոր-
 ծով, երբ նրան ճնշում, հալածում է մի պատաս-
 հացի հոգար:

Այդ անիծւած փորի հարցը չէ կարող չզբաղեց-
 նել ուսուցչին իրերի ներկայ դրութեան մէջ:

Ասում են կեանքը առնել-տալու, ծշտական փո-
 խանակութեան մէջ է: Թէ՛ բնութեան և թէ՛ մարդ-
 կութեան մէջ տիրում է այդ փոխանակութիւնը:
 Մենք կարօտ ենք այլոց աշխատութեան պտուղին,
 բայց դրան ձեռք բերելու համար մենք կրտսնք մեր
 աշխատութիւնն ու նրա պտուղը: Դրան են ձգտում,
 բնականաբար, ամենքը: Բայց այդտեղ ահագին դեր
 են խաղում՝ հաւասարակշռութեան և զգացմունքի
 նժարները: Ոմանք վերցնում են աւելի, քան տալիս
 են, ուստի և մնում են շատ այնպիսիներն էլ, ո-
 րոնք տալիս են աւելի, քան ստանում են:

Սհա այս վերջինների թւին են պատկանում և
 մեր գիւղական ուսուցիչները: Հնաւանդ մի կանոն
 կայ, թէ մարդուն գնահատողը իրա արտադրածը,
 իւր աշխատանքը պէտք է լինի: Այդ կանոնը մոռա-

ցութեան է արւում ուսուցիչների վերաբերութեամբ:

Երբ մարդ կեանքից ստանում է աւելի պակաս,
 քան հարկաւոր է, այսինքն էրբ նա՝ փոքր ի շատէ
 մարդավարի ապրուստի համար պահանջող նւազա-
 կան չափով անդամ չօղտուում, այդտեղ կեանքը կորց-
 նում է իւր արժէքը: Այդտեղ մարդու դրական մե-
 ծութիւնն իջնում է բացասականի, այսինքն ոչինչ
 չտալով հասարակութեան՝ նա ինքնակամ վերցնում է
 նրանից իրա չունեցածը, բնկնում է չանցադործու-
 թեանց մէջ և այն ժամանակ մարդիկ աշխատում են
 հեռացնել նրան, իսկ եթէ խիստ վտանգաւոր հան-
 դիսանայ,—բոլորովին վերացնել մէջտեղից, որպէս ան-
 պէտք և վնասակար առարկայ: Բանն այնտեղ է հաս-
 նում, որ ծանր չանցաւորներին որոնելիս նրանց զլու-
 խը գնահատում են մի որոշ գումարով, նայած թէ
 որքան կարևոր է նրանից ազատելը:

Օրապահիկով ապրող թշւառները, բնականաբար,
 ամենափոքր դադափար անգամ չունին անտեսութեան
 ու հաշիւների մասին: Առանց մտածելու վաղան
 «սև» օրւան մասին, նրանք անհաշիւ ծախսում են
 այն, ինչ որ յաջողում է նրանց ձեռք բերել՝ վաս-
 աակել կամ փոխ անել այսօր... Իպահանջել հարկին
 նրանք ծախում են իրենց հազուսար, իրենց ձեռքի
 դործիքը, առանց որի վաղը աշխատել կամ մի կտոր
 հաց ձեռք բերել չի լինիլ արդէն: Այդտեղ այլևս
 կարելի է միթէ ձմրան պաշար ձեռք բերելու կամ
 ծախսերը կրծատելու և այլնի մասին մտածել կամ

հողայ: չօքերով ու մտածոնքներով ծանրաբեռն-
 ւած ուղեղը կարօղ է միթէ այդպիսի հաշիւներ ու-
 նենայ ի նկատի: Ահա թէ ինչու քաղաքատնտեսները
 վաղուց արդէն մտածում են այնպիսի օրէնքներ
 ստեղծել, որ խնայել, տնտեսել, իրենց կեանքն հաշ-
 ւով դասաւորել կարող լինին միայն հարուստները և
 «րուպէի կարիքի» դէմ ապահովագրւածները... Բա-
 ւական չէ, որ այժմ մեր ժողովրդական ուսուցիչն
 ստանում է խիստ ողորմելի, նոյնիսկ իրա կենսական
 ամենամանհրաժեշտ կարիքներին բաւարարութիւն
 չաւոյ ուժիկ, դեռ այդ էլ իրա ժամանակին չեն վը-
 ճարում: Ուսուցիչներից շատերը չաճախ մի տարուց
 կամ կէս տարուց յետոյ են ստանում իրենց խղճուկի
 ուժիկը և այն էլ երկար-բարակ դիմումների ու ա-
 դաչանքների շնորհիւ չանդէպ գիւղապետի, նրա դը-
 րադրի, շրջանային պրիստաւի, դաւառապետի, հաշ-
 տարար միջնորդի և այլոց:

Ի՞նչու մի րուպէ առանց տաքանայու սառնա-
 պրտութեամբ երեւակայեցէք, օրինակ, որ դուք պաշ-
 տօնեայ էք կամ դանում էք մասնաւոր ծառայու-
 թեան մէջ ու ձեր ուժիկն ստանում էք մի ամսից
 յետոյ: Ինչպիսի զալմաղալ էք բարձրացնում դուք,
 ձեր մատակարարները, տանտերը, մտավանաւոր, նը-
 պարապանաւոր, ձեր ծառան, դերձակը և այլն: Ձեր
 երեխաները, վերջապէս, որտեղից փող կստանան դա-
 սական առարկաների և նախանաշիկի համար: չէնց
 այդ միջոցին Արտաշէսի կօշիկն է պառուում, իսկ

Աշխէնիկինները բոլորովին ձեռքից դնում են: Ձեր ու-
 ճիկն հաղիւ բաւականացնի մի ամսուց այդ կարգի
 ծախսերը և յանկարծ—կաց: Կօշիկները կարկատան
 են ուղում, երեխաները լալիս են, պարտատէրերը
 դուռն են թակում, դուք ինքներդ պարտքերով ծան-
 րաբեռնւած, —տխուր և մոռյլ նայում էք ձեր կան-
 ցելեարիայի պատուհանից:

Պետական ծառայութեան մէջ, ասենք, այդպէս
 բան չի պատահում, բայց խօ մասնաւոր ծառայու-
 թիւնների մէջ կարող է պատահել և սակայն ինչպէս
 են բողբօւմ, այդ ժամանակ, ծառայողները, ինչպի-
 սի հարայ-հրօց է ընկնում, ինչպէս վատ է աղղում
 այդ դործի վրայ:

Փողը, անիծւած փողը արեան դեր է խաղում
 ժամանակակից կազմակերպութեան մէջ: չէնց որ
 սպառւում է փողի պաշարը, իսկոյն կեանքը քարա-
 նում, կանգ է առնում: Մարդը, որպէս հասարակու-
 թեան մի անդամը, սկսում է հիւանդանալ: Պարա-
 դիաները բոյն են դնում այնտեղ, ուր դրանից քիչ
 առաջ տեղի էր ունենում դրամի կենդանի շրջանա-
 ութութիւնը: Առանց պարտքի ապրելը դառնում է
 անհնար: Բնական և հասկանալի պարտքեր լինում են,
 բայց կան և չարաշուք պարտքեր, որոնք յայտնում
 են որպէս ախտանիշ (СИМПТОМЪ) դրամական սակա-
 ւարիւնութեան և որքան անյուսալի լինի այդ սա-
 կաւարիւնութիւնը, այնքան էլ վտանգաւոր է լինում
 պարտքից առաջացած քայքայումը կազմւածքի մէջ:

Տոկոսներն հասնում են հրեշային չափերի, որովհետև հիւանդութիւնը,—եթէ նա չետոյ մի առժամանակ բժշկւի էլ, այնուամենայնիւ արծատական չի լինիլ այդ բժշկութիւնը,—նրա սաղմերը կըթափանցեն կաղմեաճքի խորերը: Իժևար կացութիւն է, անտանելի կեանք:

Ի՞նչ ոռնիկ են ստանում մեր ժող. ուսուցիչները — 200—423 բուբլի և պակաս: Դա մի չնչին գումար է, որ մեր թանգութեան օրերում շատ աւելի չնչին է դառնում, մանաւանդ երբ սկսում է անշարժութեան շրջանը (ծմեռ.), երբ ամեն տեղից յոյսը կտրտւում է: Իժբաղդ ուսուցիչն, յանկարծ ծրմեռ ժամանակ վրայ է հասնում սարսափելի կարիքը, իւր հեռ բերելով մանր-մանր նեղութիւնների մի ամբողջ շարան, որոնք անխուսափելի են դրամի պակասութեան ժամանակ:

...Տալիս են, բայց ոչ թէ խնդիրքիդ զիջելով, այլ իւրաքանչիւր Փունտի վրայ 1, 2, 3... կոպէկ վրայ դնելով: Անցնում է մի ամիս, երկրորդը, երրորդը, չորրորդը...

— Ինչի՞ չէք վնարում, ախար, պարոն ուսուցիչ, ձեր պարտքը այսքան ժամանակից իվեր:

— Դեռ դանձարանից փող չէ ստացւել, երեւի դիւղական հասարակութիւնն էլ դժւարանում է հարկերը տալ...

— Ուրեմն այսուհետև ոչինչ չենք կարող տալ ձեզ, մեզ մօտ էլ ոչինչ չէ մնացել:

Դրութիւնն աւելի ևս վատանում է: Ներքեւից պարտքով (նիսիա) ոչինչ չեն տալիս, իսկ վերեւից չի ստացւում դեռ ևս: Կեանքի պայմաններն հետզհետէ դառնում են անտանելի: Ուսուցիչը ողորմութիւն խնդրել չէ կարող, այն էլ բաւական է, որքան զլուխ է ծռել նա, աղաչել պաղտակ պարտքի համար: Մի՞ ձուսնաք և այն, որ պարտասէրերն յանախ կասկածում են, թէ մի դուցէ ուսուցիչն երբէք չստանայ իւր ոռնիկը: Իհարկէ, նա կստանայ մի օր, դուցէ ոչ լիովին, բայց այդ սպասողական դրութեան մէջ ամեն մի ժամը օր է թւում, օրը՝ տարի: Դեռ լաւ, եթէ ուսուցիչը քիչ ու միջ իրեղէններ ունի, վաղօրօք ձեռք բերած, կամ ծնողներից ժառանգութիւն ստացած, — նա կարող է դրաւ դնել այդ իրեղէնները, թէև կրկին անաղին տոկոսներ տալով: Շնորհիւ այդ հանգամանքի նրա ստացած ոռնիկի, վստահ կարելի է ասել, $\frac{1}{3}$ չքանում է. յապաղման պատճառով նա ստիպւած է այդ ոռնիկի մի մասը վնարել կողմնակի մարդկանց... և որովհետև այդ միւլնոյն բանը կրկնւում է ամեն տարի, հետևաբար տարւէ տարի այդ կարիքն էլ կըդառնայ աւելի շեշտակի, քանի որ փոքրն էլ տարւէ տարի կսկսի պակասիլ...

Վիճակադրական տեղեկութիւններից պարզ երևում է, որ բժիշկների և մանկապարժների մահացութիւնն հասնում է անհաւատալի թւերի:

Կասպերն հաշւել է, որ կրթական հաստատու-

Թեանց մէջ ծառայողներէց հազիւ 27⁰/₁₀ սպորում են մինչև 70 տարեկան հասակը:

Մեր այժմեան դպրոցները նման են մի բարդ մեքենայի, որը մի անդամ շարժողութեան մէջ դրրուէ յետոյ յայդպէս էլ շարժուում է սահմանաւոր կարգով: Եւ այդ շարժողութեանը ոչինչ չի խանգարում, — ո՛չ փչացող խցանը (клапанъ) և ոչ էլ անիւր չեն կարող կանգնեցնել նրան, — նա շարունակ շարժողութեան մէջ է: Բայց թէ այդ շարժողութիւնըն օգնում է դործի յառաջխաղացութեան, այդ մասին ոչ ոք չի մտածում, բաւական է, որ նա կանգ չառնի:

Աննախանձելի է և ուսուցչի դրութիւնը: Նա մինչև այսօր եղել է մի պարզ մեքենավար, որ պարտաւոր է ժամի 8-ից մինչև 3—4 հսկել իւր մեքենայի վրայ: Բայց թէ խցանն է փչանում, կամ մի այլ բան խանգարում, ոչ ոք չի հարցնիլ անդամ այդ: Ոչ ոքի հոգը չէ, թէ ինչպէս նորոգել խցանը կամ կարկասել, կարգիլ զցել մեքենայի փչացած մասերը: Ոչ ոք հարց չէ ապիս նրան, թէ ինչից առաջացան այդ խանգարումները և թէ ինչպէս անել, որպէսզի մեքենան աւելի լաւ գործի կամ աւելի քիչ վնասներ առաջանան:

«Ձեր պարտքն է դործադրել և ոչ թէ քննադատել»:

Այլ էր մեր դպրոցը, նշանաբանը, սիստեմը,

չորում դաստիարակում էին «չըքննադատող» դործադիրների սերունդները:

Ստրկացած, ենթարկուող, շարժուն խրաւիլակների հրամանները մեքենայաբար կատարող արարածներ ստեղծել կարողանալը, երկար տարիներից ի վեր, համարում էր այս կամ այն վարչական անձի անպայման «ընդունակութիւններով» օժտւած լինելու սպացոյց:

Շարունակ խեղդում էր մարդու միտքը, խիղճը ամեն մի անհատականութեան ազատ արտայայտութիւն, մարդկային տարրական իրաւունքները պաշտպանելու ամեն մի փորձ: Այն «այծերը», որոնք յանդգնում էին յայտարարել, թէ ծառայողը ամենից առաջ մարդ է, և որպէս այդպիսին, պէտք է պարտականութիւնների հետ ունենայ և իրաւունքներ, որոնք պաշտպանէին նրան՝ իշխանաւորների կամայականութեանց դէմ, — այդպիսիները սաստիկ հալածւում էին:

Լուելու ընդունակութիւնը, անմտութիւնը և կամքից դուրի լինելը, — ահա զրանք էին համարում ուսուցիչների ամենաբարձր առաքինութիւնները: Եւ այդ բոլորն հաշւում էին «իրերի բնական կարգեր», որովհետև պետութեան ոստիկանական վարչական կազմը այլ կերպ չէր կարող իւր գոյութիւնը պահպանել այդպէս հաստատու յարստակ, առանց «փրկարար սարսափի»:

Շատ պարզ է ամենքի համար, դեռ դպրոցա-

կան նստարանից, որ Ֆիդիբապէս կաշկանդւած ծար-
 դըն անընդունակ է որևէ ազատական շարժման: Այդ-
 պիսի անազատ ծարդկանց մղել զէպի մկանային աշ-
 խատանք, թէ անդթու թիւն կըլինէր և թէ աննպա-
 տակ: Նոյն բանն ենք նկատում և բարոյական աշ-
 խարհում: Մարդուն ասել թէ նա ազատ է վարելու
 բոս կամաց և միաժամանակ արգելք հանդիսանալ
 նրա գործաւնութիւններին, զա միւսնոյնը կը լինէր,
 էթէ հաշմանդամից պահանջէինք նպատակադարձոր
 շարժումներ անել:

Փորձառու ծարդը նախ կըմտածէ դտնել ամեն
 աեսակ նանապարհներ իւր նպատակին հասնելու և
 իւր աշխատանքն ապահովելու համար, անցաշողու-
 թիւնները վերադրելով իրա անսխորձութեանը: Բայց
 երբ շուտով նկատեց, որ անկարող է հասնել իւր նը-
 պատակին և այն էլ ոչ թէ շնորհիւ շանքերի ու ցան-
 կութեան բացակայութեան իրա կողմից, այլ հէնց ի-
 բա ենթադրեալ հոխանաւորողի զիտաւորեալ սորն-
 ձգութիւնների շնորհիւ, — այն ժամանակ նա՝ բարոյա-
 պէս լքւած ու վիրաւորւած կըլուստահատւի և կը
 դնայ ո՛չ այնտեղ, որտեղ ինքն էր կամենում, այլ
 այնտեղ, ուր սանում են նրան նոյն այդ հոխանաւո-
 բողները: Նա ոչ միայն Ֆիդիբապէս, այլ և բարոյա-
 պէս դառնում է մի կրաւորական գործիք «խրենից
 ուժեղների» ձեռքին:

Յարաբերական այդ մթնոլորտում թերութիւն-
 ների ու բացասական գործունէութեան բոլոր յան-

ցանքը պիտի ընկնի ոչ թէ ենթակաների, այլ ինք-
 նիշխան կառավարիչների վրայ: Պարզ բան է, որ ան-
 շնորհք վարպետի ձեռքում ամենալաւ գործիքն ան-
 դամ ոչինչ չի շինի:

Իւր գրութիւնը բարելաւելու անընդունակ նա-
 նաչւած ծարդը չէ կարող ինքնավստահ լինել, այլ
 կորցնում է ինքն իւր աչքում իրա բոլոր նշանակու-
 թիւնը, լքւում և դառնում մի կամազուրկ արարած:
 Այդպիսին այլևս ոչ մի օգուտ չի բերիլ հասարա-
 կութեան, որի մէջ դանւում է:

Ի պահանջել հարկին նա կարապայտէ սարկու-
 թեան, բայց ոչ ազատութեան հողին... Իրանք ըն-
 դունակ են միայն հնազանդւելու, գլուխ ճկելու, այ-
 լոց կամքին անձուռնչ հպատակւելու, բայց ոչ ու-
 րիչներին առաջնորդելու:

Մեր կարծիքով, բոլոր վերոգրեալները լիովին
 համապատասխան են մեր ժողովրդական ուսուցչի
 ինչպէս հասարակական, այդպէս և մանկավարժական
 գործունէութեանը: Մեր այդ ուսուցիչների խրդնա-
 յի կեանքը բնորոշելու համար տւելի քան իզէպ են
 Պօղոս առաքեալի հետեւեալ խօսքերը. «Վիշտ չազ-
 դէ, վիշտ հեթանոսաց, վիշտ խուտ եզբարց... Ի
 ջանս և ի վաստակս, ի քաղց և ի ծարաւ, ի ցուրտ
 և ի մերկութիւն» Եւ, իրօք, ինչէ՞ր ինչէ՞ր չեն քա-
 շում մեր խեղճ զիւղական ուսուցիչները՝ բիւրօկրա-
 տիայի ձեռից: Նրանց ամեն մի քայլավորում հալա-
 ծում է անաանելի նիւթական նեղութիւնը, նրանց

տանջում է տգէտ ամբօխը, որի կենդանի ողջակէզներն են նրանք, նրանց քարկոծում են մեր երկրի ուժեղները, որոնք սովոր են իրենց անւանել ինտելիգենտներ: Համարեա միշտ և ամենուրեք նրանք շրջապատւած են փշով ու տատասկով...»

Այստեղ չսկիւմայից լիշում եմ մեր յարգելի Լ. Կիպիանիին (նա, կարծեմ, մանկավարժ չէ), որը ուղիղ երեք տարի սրանից առաջ փայլուն գոյներով նկարագրում էր մեր ժողովրդական ուսուցչի ախտը փրճակը, «Նսփօյէ. Օբոզրէնիայում»:

«Եթէ կայ մէկը, ասում է նա, որի կեանքը կարելի է անւանել աղօտ, սառն, ախուր անդաստան, դա անպայման մեր ժողովրդական ուսուցչի կեանքն է: Բոլորովին անշատուած իրեն շրջապատող հասարակութիւնից, բացառապէս շաբլօնների խիստ իրագործմամբ կաշկանդւած, զրկւած նոյն իսկ իւր եսի, իւր անհատականութիւնն արտայայտելու ամենահեռաւոր իրաւունքներից, զրւած այնպիսի պայմանների մէջ, որով նրա սրբագան, լուրջ գործը դառնում է անխուսափելիօրէն հասարակ, մեքենայական չինովնիկական մի մեռած գործ,— այդ թշւառ աշխատաւորն ինքը կակսի յոյսը կարելի իր աշխատանքի բեզմնաւորութիւնից: Կորցնելով հաւատը դէպի իւր կարողութիւնը՝ նա ընկնում է, ուժաւպառւում, մահացնում է ու դժգոհացնում ժողովրդական լուսաւորութեան սուրբ գործը և ժողովրդի աչքում ընկնում է դպրոցի վարկը: Եւ նա ոչ մի մեղք չունի

այդ բանում:— Տւէք նրան հնարաւորութիւն նանաչելու իրան, բժբունելու իւր հասարակական դէրը, մարդ դգալու իրան,— մա՛րդ, որ «ամենայուրջ պարտականութիւններ ունի դէպի հասարակութիւնն ու պետութիւնը»— և այն ժամանակ ամենայն իրաւամբ հարց տւէք՝ ինչպէս քարտքել մեր ժողովրդական դպրոցը: Վերին աստիճանի լուրջ այդ հարցին, սակայն, շատ դժւար է պատասխանելը, քանի զեռ ժողովրդական լուսաւորութեան գործը բարելաւելու կարող զլխաւոր արդիւնաբերող ոյժը, ուսուցիչը կը մնայ անչայտութեան ու թշւառութեան մէջ: Նրան զգացնել տւէք, որ ինքը մարդ է և նա կօղնի ձեզ պարզ ու հեշտ եղանակով լուծելու իր համար կենտական ու կենդանի այդ հարցը, որին անկարող կր լինին լուծել կարինեապլին հագսբաւոր մանկավարժներն իրենց ձգտումներով: Մեր ուսուցչական դասի մէջ ընդհանրապէս և ժողովրդական ուսուցիչների մէջ մասնաւորապէս ընկերականութիւնը խիստ թոյլ է, ըստ որում և ուսուցիչների մէջ ոչ մի միութիւն չկայ ընդհանուր շահերի տեսակէտից: Իսկ երբ չկայ այդ միութիւնը, տպա ուրեմն խօսք անգամ չէ կարող լինել որեւէ հաւաքական խորհրդածութեան մասին ուս. դասակարգի շարունակ տեղող կարիքների շուրջը, ուրեմն և այդ դասակարգի շահերը խօսքով կամ գործով պաշտպանելու մասին էլ խօսք չէ կարող լինել:

Դիտելովերգը այդպիսիների համար է ստել՝

«խոզնու՞մ ե՞մ ես այն թշուառին, որը ընկերներն հետ միանալու կարիքը չի գտնում»:

Օրինակ, մեր զիւղական հասարակութեան, զիւղական կառավարութեան և մանաւանդ անաքանդ կալւածատէրերի վերաբերմունքը դէպի զիւղական ուսուցիչը անհրաժեշտ է դարձնում զիւղական ուսուցիչների համախմբումը մի ուսուցչական միութեան*) զրօշի ներքև:

Այս կամ այն կալւածատիրոջ բանւոր մի հրամանի հիման վրայ ուսուցչին մի դպրոցից միւսը քրչելու հնարաւորութեան կենդանի և ամենքի համար զօրեղ փաստը բաւական է, ինքնըստինքեան, որ կարելի լինի լուեցնել նրանց: Ժողովրդական ուսուցիչը մի պարզ խաղաղիկ է կամակոր կալւածատիրոջ ձեռքին,— սա մեր կուլտուրական-հասարակական ամենափառաճեղ պատկերն է! Գիւղ. իշխանութիւնների հետ ընդհարելիս էլ զիւղ. ուսուցիչը բոլորովին միայնակ է և անօղնական:

*) Մեզանում այդպիսի մի միութեան փորձ արւեց, բայց որովհետև գործին նախաձեռնողները նեղ-կուսակցական նախապաշարմունքներից տարւած՝ ուղում էին կրթական գործը զոհաբերել թայֆայական գծում շահերին, ուստի և այդ Միութիւնը անկարող հանդիսացաւ լիակատար հաւատք ներշնչել բոլոր հայ ուսուցիչների մէջ: Անհրաժեշտ է լուրջ ուշադրութիւն դարձնել այդ խնդրի վրայ և գործը կազմակերպել նրապատկաշարմար հիմունքների վրայ. Դա մի հրամայողական պահանջ է ներկայումս մանաւանդ:

Մ. Շուր

...Մեզանում սովորաբար արամադիր են բարդել ժողովրդական ուսուցչի վզին մի շարք պարտականութիւններ, բայց դրանց հետ չեն տալիս նրան որևէ իրաւունք: Ոմանք ցանկանում են, որ ուսուցիչը—դպրոցը պատրաստէր փորձւած արհեստաւորներ, ոմանք—զիւղատեսներ, բանջարաբոյժներ, մեղաբոյժներ, շերամագործներ և այլն: Ոմանք էլ ցանկանում են, որ դպրոցը կռիւ մղեր հարբեցողութեան դէմ... Բայց բոլոր վերոյիշեալներից չեսոյ, կարծում եմ, որ ձեզանից իւրաքանչիւրը կրհամուլի, թէ որևէ դպրոցական դասաւանդման մեթոդի ստաւելութեան ձախն չէ կարելի խօսել, քանի ղեռ մեր գիւղ. ուսուցիչը (դպրոցի հողին) թէ իրաւունքներով և թէ վարձատրութեամբ չի հասասարեցրած արեւմտեան Եւրոպայի ուսուցիչներին, քանի ղեռ նրա հողին ազատամ չէ մշտատեւ սարսափելի նիւմական գրկանքների միրանից, քանի գեռ մեր ժողովրդական ուսուցիչները չեն ստանալ գէթ 700—1200 բուբի ոտնիկ:

Անարդար և միանգամայն շատ չիմար բան կրլինի, եթէ ուստական չառաջիկայ պարրամենտում ոտնիկներն աւելացնելիս ի նկատի չառնւին և ներկայ զիւղ. ուս. անցեալ ծառայութիւններն էլ կենսութոշակի համար: Զպէտք է մոռանալ, որ այդ ուսուցիչներն ահագին դեր են խաղացել ազատագրական շարժման մէջ: Նրանց և նրանց յանձնւած դպրոցների շնորհիւ էր, որ մեր պարբերական հրատարակութիւն-

ներն այսօր տալու՝ և տարածուած են ոչ թէ տասնեակ կամ հարիւրաւոր օրինակներով, ինչպէս 30 տարի առաջ էր, այլ հարիւր-հազարներով և նոյն իսկ միլիոններով: Ես հաւատացած եմ, որ մեր Դուժման լուրջ ուշադրութիւն կրդարձնի ամենուրեք դպրոցներ բանալու և նրանց ապահովելու խնդրին վրայ: Եկատերինա Մեծը ի դուր չէր, որ միայն դպրոցով էր կամենում ստեղծել «մի նոր տեսակի մարդկութիւն»:

Նէնց մեզանում, ֆինլանդիայում, ինչպէս վրացում են շատերը, ժողովրդական դպրոցներում չանախ դասախօսում են համալսարանաւարտները և ստանում են մեր դիմնադիւանների ուս. ուսնկին հաւասար վարձատրութիւն: Միացեալ նահանգներում ժող. ուս. ստանում է այնքան, որքան և մեր պրոֆէսօրները, ոմանք էլ աւելի, քան մեր ամենաարժանաւոր պրոֆէսօրները:

Բազմաթիւ փոստեր ապացուցանում են, որ թէև յանախ ոյժն է յաղթում այս աշխարհում, բայց ամենահաստատուն յաղթութիւնը ձեռք է բերում միայն խելքով և զիտութեամբ: Քաղաքակրթութիւնը անկործանելի է, թէև նրա յառաջխաղացութեան մէջ երբեմն տեղի են ունենում ընդհատումներ և լուրթիւն:

Մենք երբեք չպէտք է մոռանանք, որ հաստատ կամքը՝ բանականութեան ու զիտութեան զօրութեամբ կարող է յաղթահարել ոյժին:

Այդ բանը շատ լաւ հասկացանք մենք ծափօնիայի դէմ մղած անչառող պատերազմից չետոյ, որ անհրաժեշտ է գիմել ուսանող երիտասարդութեան և ուսուցիչներին՝ առաջիններին խրախուսելով ու գէպի ուսումնարան մղելով, իսկ միւսներին—գէպի ամբիօն:

Մենք հասկացանք, այս՝ որ մեր զօրանոցներն էլ ա՛յն ժամանակ են միայն դառնում մեր պետական զօրութեան իսկական բուրաստանը, երբ այստեղ կրճանին դպրոցի յարատե գասընթացքն անցած այդպիսի ծաղիկները:

Այդպէս ուրեմն, կրկին կրչեշտեմ, որ ես հաւատում եմ միայն լուսաւորութեան և բարոյականութեան վերջնական յաղթանակին: Ես հաւատում եմ որ չետադայ նորակազմ Դուժմայի բացմամբ կրչաւերժանայ մեր խեղճ ուսուցիչների թշւառութեան ու անապահովութեան չքացումը և մեր դպրոցների բարելաւումը արեւմտեան Եւրոպայի դպրոցների նման:

Շարունակ կրկնել միւսնոյն բանը, թէ պետութիւնը փող չունի, սխալ կրլինի: Եթէ պետութիւնը համեմատելու լինինք մի գերդաստանի հետ, կրտեսնենք, որ գերդաստանն ապրում է իւր կարողութեամբ: Երեխան ծնում-մեծանում է, նրան տալիս են դիմնադիւան, նրան մտրգամէջ հանելու համար դուրս են գալիս իրենց կաշից, կրճատում են ուրիշ ծախսերը, արձնում են եկամտի նորանոր աղբիւրներ: Այդպէս պիտի լինի և պետութեան մէջ: Երբ հա-

ձողւինք այդ բանում ու զիտակցենք այդ կարիքը 2—300 միլիոն ճարեյր դժար չի լինիլ:

Ներեցէք, սիրելի ընթերցող, որ այսքան երկար դրաղեցրի Ձեզ մեր զիւղական ուսուցիչների վիճակով: Բայց բանը նրանումն է, որ մեր կեանքն այնպէս է խնկել ու մենք այնպէս ընտելացել ենք դրան, որ շատ դժար է լինում պարզ տեսութեամբ դանաղանել կեանքի իսկական ազամանը չլիսած ապակուց: Իրերի արժէքը չիմացող մարդն չտեսի իւր կեանքը զոհում է անարժէք առարկաներին և իւր ձեռքով է պատրաստում իրա դժբաղաութիւնը:

Ի՞նչ անզոր ծայնի վրայ ես կաւելացնեմ «Աղգային Լուսաւորութեան Գործիչների» յուշիկները որ տպւած է «Սրին Օտէչեստվո»-ի 1905 Մարտի 20-ի համարում: Ահա թէ ինչ են գրում նրանք.

«Մեր բիւրօհրատական խարխուլ կարգերի ու մեր կեանքի նոր պահանջների միջև եղող հակասութիւնն վաղուց չայտնւում է ժողովրդի անձայր թըշուառութեան շարժառիթը: Բայց դա վերջերս այնպիսի չափերի է հասել, որ նրա բնաշնչման ամեն մի չապաղումը կորուստ կրսպառնայ պետութեանը: Մեր հասարակական և պետական կեանքի արձատական բարեփոխման ժամանակն հասել է, այժմ իւրաքանչիւր քաղաքացու վրայ սրբազան պարտականութիւն է ընկնում՝ ցոյց տալ մեր կեանքի հիւանդոտ կողմերը և նրան բժշկելու միջոցները:

Մենք ժողովրդական ուսուցիչներս ու ուսուց-

չուհիներս և ժողովրդական լուսաւորութեան գործի այլ սպասաւորներս, պարտք ենք համարում պարզաբանել ժող. լուս. գործի արդի վիճակը, որին այնքան մօտ ենք կանգնած: Ոչ միայն շառաչաղէմ պետութիւնների, այլ և մեր հասարակութեան մէջ վաղուց արդէն ժող. Լուսաւորութիւնն ընդունւած է որպէս առաջնակարգ կարեւորութիւն ունեցող պետական մի գործ: Թէ՛ դրականութեան մէջ և թէ՛ ամեն տեսակ հասարակական ժողովներում վաղուց արդէն լուծւած է ժողովրդի տգիտութեան դէմ կռիւլու մարտահրաւէրը: Վաղուց արդէն մեր ինտելիգենցիան կատարեալ անձնւիրութեամբ ձգտում է արձագանք տալ այդ մարտահրաւէրին:

Այնինչ ժողովուրդը մինչև օրս էլ դեռ խարխաւում է խորին տգիտութեան մէջ: Մենք լուսաւորութեամբ չեա ենք մնացել ոչ միայն Եւրոպացիներից, այլ և մի քանի ասիական պետութիւններից:

Մեր դպրոցների թիւը դեռ շատ հեռուն է մեր հանրային կրթութիւնն ապահովող թւից. դոյութիւն ունեցող դպրոցների կազմն ու պայմանները չափազանց ողորմելի արդիւնք են ցոյց տալիս:

Անդրուսումնարանային կրթութիւնն էլ մեղանում դանում է սողմնային դրութեան մէջ: Չափազանց ծանր է մեզ խոստովանել մանաւանդ, որ մեր ժող. լուսաւորութիւնն ոչդպիսի խղճալի դրութեան մէջ է գտնւում այն ժամանակ, երբ ինքը ժողովուր-

դը զզվում է իւր ազիտութիւնից և անզուսպ կերպով ծրգտում դէպի լուսաւորութիւն:

Մեր ժող. լուս. գործի չեամնացութիւնն արդիւնք է մեր արդի կարգերի: Բաղձաթիւ փաստերը և համեմատութիւնը մեզ բերում են այն հաստատ համոզման, որ բիւրօկրատիան գիտակցաբար արգելք է հանդիսանում ժող. լուս գործին: Նա գիտամարտաշուպանում է ազիտութիւնը, որպէս իւր գոյութեան հիմնաքարը: Երկու միլիարդանոց բիւջէից նա հազիւ $\frac{1}{100}$ մասն է յատկացնում ժող. լուս. գործին և դեռ այդ ողորմելի նպատի մի մեծ բաժինն էլ դնում է եկեղեցական-ժխական դպրոցների վրայ, որոնց գոյութեան նպատակն է կասեցնել ժող. լուս. ընթացքը և դաստիարակութիւնն ու կրթութիւնը աւելի լաւ ծառայեցնել կառավարութեան նպատակներին: Նա դանազան պատրուակներով չամառօրէն, գաղանի և չայանի միջոցներով արգելք է հանդիսանում և՛ դէմակից, և՛ քաղաքային հասարակական հիմնարկութիւններին, և՛ մասնաւոր ընկերութիւններին, և՛ առանձին անհատների գործունէութեանը ժող. լուս. ասպարիզում: Ամենանեղ պայմանների մէջ է դրել դպրոցներ, զբաղարաններ, գասրնթացքներ և առհասարակ կրթական հիմնարկութիւններ բացելը:

Բացի ընդհանուր զբաքննութիւնից, որ այնքան խիստ է, նա սահմանել է մի ընդհանուր ցենզուրա՝ ոչ միայն աշակերտական զբաղարանների, այլ և ժո-

ղովրդական և ուսուցչական զբաղարանների զբքերի վրայ:

Պարտաւիր հասա ցուցակները, որոնք լիքն են անբովանդակ կամ կատարելապէս հնացած հրատարակութիւններով, ցոյց են առիս այդ ցենզուրի արժէքը:

Բիւրօկրատիան մեր բոլոր կրթական հիմնարկութիւնները ենթարկել է ոչ միայն կրթական վարչութեան, չանձին ժողովրդական դպրոցների տեսուչների և վերատեսուչների, ամենախիստ հսկողութեան այլ և ամեն կարգի հոգևորականութեան, չինովնիկների, ներքին գործոց նախարարութեան պաշտօնեաների—սկսած նահանգապետներից մինչև ուրբապետները— և չահախ նոյնիսկ մասնաւոր անձանց հսկողութեանը:

Բիւրօկրատիան հետզհետէ հեռացնում է կրթական ասպարէզից և առհասարակ լուս. գործից այն մարդկանց, որոնք աչքի են ընկնում իրենց ընդունակութիւններով, եռանդով և կրթութեամբ: Եւ այդ բարդ ու կարեոր գործը նա չանձնում է երկչոտ, անընդունակ, նախածեռնող հոգուց զօրկ կիսակիրթ մարդկանց ձեռքը: Կամենալով բռնի կերպով ուսուցանել և օրթոգոքսութիւնը տարածել օտարապաւանների մէջ, բիւրօկրատիան դպրոցն էլ դարձրեց մի գործիք՝ հակաքրիստօնէական ու հակամարդասիրական իւր նպատակների համար ու այդպիսով դառնացրեց պետութեան ազգաբնակութեան մի խոշոր մասի սիրտը, մղելով նրանց դէպի ազիտութիւնը...

Ուժ յայտնի չէ բիւրօկրատիայի դիրքը դէպի ժող. լուս. գործը, ինչպէս նաև դէպի ժող. ուսուցիչները. ուստի և աւելորդ ենք համարում երկար կանգ առնել այդ կէտի վրայ:

Ժողովրդական լուսաւորութեան բարդաւածման առաջ ուղղակի խօչընդոտներ յարուցանելուց ջօկ բիւրօկրատական կառավարութիւնը յայտնուած է և անուղղակի պատճառը ժող. ազիտութեան. — նա ժողովրդին դրել է նիւթական այնպիսի մի կացութեան մէջ, որ խեղճ ժողովուրդը միշտ ծանրաբեռնուած է մի կտոր հացի հողսով և հնարաւորութիւն չունի փոքր ինչ էլ իւր սեփական լուսաւորութեան մասին մտածելու:

Խորապէս համոզւած լինելով, որ անհրաժեշտ է ստեղծել ազատ ու ղեւօկրատ դպրոցներ, մենք, ուսուցիչներս և ուսուցչուհիներս և բոլոր այլ սպասաւորներս դպրոցական ու անդրուսումնարանային լուսաւորութեան գործի անլեւաւորելի ենք համարում բարձր, միջին և ստորին կրթական գործի բարեկերպութիւնը, աչքի առաջ ունենալով ժող. դանդաղութիւնը և շահերը:

Ա. — Բոլոր դպրոցներն այնպէս պիտի դասուորւին, որ բարձրակարգ համակրական դպրոցները անմիջական շարունակութիւնը լինին ստորինի:

Բ. — Մտցնել բնդհանուր և ծրի կրթութեան սխառեմը:

Գ. — Հաստատել համակրթական, աշխարհիկ (laïque) բնոյթով ուսումնարաններ ազատ դասաւան-

դութեամբ ու տեղական ազգաբնակչութեան մայրնի լիզում:

Դ. — Ժող. կրթութեան գործի կառավարութիւնն յանձնել հասարակական հիմնարկութիւններին որտեղ ներկայ լինին և ուսուցչութեան ներկայացուցիչները:

Այդ բարենորոգումները դուրս կրգան այն դէպքում միայն, երբ մի շարք էական միջոցներ ձեռք կառնւին բարւոքելու աշխատաւոր դասակարգերի անտեսական վիճակը:

Բոլոր վերոյիշեալներն իրագործելու համար անհրաժեշտ է՝

- 1) Անձի և բնակարանի անձեռնմխելիութեան կատարեալ երաշխաւորումն:
- 2) Ազատութիւն խղճի, խօսքի, մամուլի, գուժարման և միութիւնների:

Իշխանութեան ներկայ օրգաններն անկարող են բաւարարութիւն տալ կեանքի պահանջներին, ուստի և ներկայ մոմենտի ամենաէական պահանջն է ներկայանում ժողովրդի ներկայացուցիչների զուժարումը՝ բնդհանուր, ուղղակի, գաղտնի և հաւասար բնորակի իրաւունքների հիման վրայ, առանց խտրութեան սեռի, ազգութեան և դաւանանքի:

Շուտափոյթ վերացումն արտակարգ դրութիւնների և ազատութիւն քաղաքական ու կրօնական բանտարկեալների:))...

ՄԵՐ ԱՇԽԱՏՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ

Ա.— Ինքնուրոյն

1. Հնչակ	„ 10 հոպ.
2. Դաս	„ 10 »
3. Սև հարսանիք	„ 10 »
4. Քիւրա Պէկ, Բ. ապաղրութիւն	„ 15 »
5. Արամբ, Բ. ապագր.	„ 25 »
6. Անաստուածները	„ 40 »
7. Քրդերը տանկաց-հայաստանում	„ 75 »
8. Մերձեցում	„ 20 »

Բ. Թարգմանական

9. Կորչին Սոցիալ դեմոկրատ., Բրակէ	„ 12 »
10. Ինչ է հայրենիքը, Վասիլ'Է	„ 15 »
11. Քիւղ. ուսուց. ծայնը, Կապանածէ	„ 15 »
12. Ժան Ռուլ, Մերթօ, զրամա 5 դործ. (անտիպ.)	
13. Ազատութեան արշալուս. 5	„ „ Լը Շարի
14. Եօթանանականը, Ան-սկիչ, պիես 1 դործ անտ.	

Դիժել՝ Тифлисъ, М. Шводъ, Ртищевская № 3.

Գուժարով զնոյներին բաւարար զեղջ-

« Ազգային գրադարան

NL0216349

47.182